



# VICENT MARCO MIRANDA

1880-1946

FRANCESC VIADEL



Barcelona, setembre 2015

## **BIBLIOTECA DE CATALUNYA. DADES CIP**

### **Viadel, Francesc, 1968-**

Vicent Marco Miranda, 1880-1946. – (Biblioteca de l'Esquerra Nacional)

Bibliografia. Índexs

ISBN 9788460689102

I. Fundació Josep Irla II. Títol III. Col·lecció: Biblioteca de l'Esquerra Nacional

1. Marco i Miranda, Vicent, 1880-1946 2. Polítics – País Valencià – Biografia 3. Periodistes – País Valencià – Biografia 4. Republicanisme – País Valencià – Història – S. XX 5. Nacionalisme – País Valencià – Història – S. XX

929Marco Miranda, Vicent

329.23(460.31)''19''

329.17(460.31)''19''

**Edició:** Josep Vall

**Suport a l'edició:** Joan Almacellas

**Correcció lingüística:** Laura Domingo i Paco Galiano

Dipòsit legal: B 10395-2015

ISBN: 978-84-606-8910-2

# **VICENT MARCO MIRANDA**

1880-1946

FRANCESC VIADEL



A Fèlix Marco i Orts per servir durant tots aquests anys  
la memòria del seu pare i, amb la d'ell, la de tot un país.

Als seus.

A tots els valencianistes republicans caiguts en la defensa  
de les llibertats del País Valencià.





## SUMARI

A propòsit de Vicent Marco Miranda, el valencianista honest.....	9
1. Els anys de joventut. De Borriana a València.....	19
2. De periodista a regidor. El salt a la política .....	27
3. Un conspirador contra la dictadura primoriverista .....	35
4. La República en guerra .....	41
5. Del blasquisme al valencianisme.....	49
6. Un valencià de diputat de la Minoria Catalana.....	61
7. Un maçó convençut.....	69
8. Una guerra contra el feixisme i el passat.....	75
9. Derrotat, perseguit i captiu .....	83
10. L'exemple de Vicent Marco Miranda .....	101
Índex onomàstic.....	103
Glossari de sigles.....	111
Índex d'organitzacions .....	113
Índex de publicacions periòdiques .....	115
Bibliografia .....	117
Obra de Vicent Marco Miranda.....	123



## **A PROPÒSIT DE VICENT MARCO MIRANDA, EL VALENCIANISTA HONEST**

Segons un punt de vista cada vegada més estés la Guerra Civil l'haurien perdut aquells que podríem denominar com a gent d'ordre, indistintament de quin va ser el seu alineament ideològic. És un plantejament que deixa poc de marge per a l'èpica de caràcter partidista, certament, tot i que crec que adoptar-lo pot resultar d'una gran utilitat a l'hora de comprendre tant els contorns complexíssims d'una època convulsa, com el de moltes de les persones que la van viure. Útil, al capdavant, per a endinsar-se en la personalitat de Vicent Marco Miranda. No debades, aquest periodista d'ofici, traductor<sup>1</sup> i dirigent polític fundador d'Esquerra Valenciana va ser un d'aquests homes d'ordre i, alhora, una persona radicalment compromesa amb les causes socials del seu temps. D'altra banda, Marco no va ser cap exaltat ni menys encara un sectari. Tot plegat, fou un dirigent atípic, excepcional, que

---

1 Va ser gràcies a la relació amb l'editor Manuel Aguilar, que es dedicà ocasionalment a la traducció. Vicent Marco parlava fluidament el francès com demostra el fet que fou l'intendent de la delegació valenciana que l'octubre de 1933 viatjà fins a Menton per a rebre les despulles de Vicent Blasco Ibáñez que havien de ser traslladades a València.

Bona part de les informacions referides a Vicent Marco me les ha facilitades el seu fill Fèlix a qui vaig entrevistar al seu domicili de València el 20 de febrer de 2015.

va actuar personalment contra els designis del seu temps. Així doncs, va abominar de tota classe de violència, la institucional inclosa. Sempre que va poder es va negar a sotmetre el dictamen de la pròpia consciència als interessos de partit. Va observar una conducta moral recta en relació a les desviacions de la política en benefici d'objectius espuris. Va ser, també, un republicà radical, un reformista social conseqüent amb els seus ideals, un valencianista tan avançat com coherent i, sobretot, com m'ha recalcat insistentment el seu fill petit, Fèlix, un home honest.

Marco com a bon periodista fou també un observador minuciós, amb la traça gairebé d'un autèntic sociòleg. A més, coneixia el món des de l'experiència viscuda, la d'algú profundament arrelat a les classes populars del Castelló rural però que, alhora, formava part de ple del món de la València blasquista,<sup>2</sup> això és, una València difusament urbana, fracturada entre el somni de la modernització total i el last que representaven les servituds imposades pel bloc social reaccionari. Un bon observador, déiem, i també un bon intèrpret capaç de llegir les mentalitats dels coetanis a partir de les seues accions, la qual cosa el col·locava en una situació d'avantatge a l'hora d'analitzar amb una certa objectivitat i precisió, els fets històrics, polítics i socials que li va tocar de viure.

El 2012 amb motiu de la presentació del volum de memòries *Cuatro gatos (Memorias 1939-1942)* el seu fill Fèlix faria un relat

---

2 Vicent Blasco Ibáñez (València, 1867 - Menton, 1928). Escriptor, periodista, empresador empresarial i líder polític, tingué una influència decisiva sobre la societat valenciana de les tres primeres dècades del segle xx. La relació de Marco amb l'escriptor fou molt estreta sobretot durant la dictadura de Primo de Rivera quan aquest entrà a formar part del cercle de conspiradors que va aglutinar el líder de Fusión Republicana des del seu exili francès.

succint d'aquesta trajectòria, tot proporcionant-nos un sòlid esquelet per a la reconstrucció d'una, diguem-ne, psicologia moral del personatge. Tot plegat, fins on sabem, el polític sempre posà per davant els principis a la pròpia conveniència, inclús en situacions extremes. Per exemple, no va dubtar a perdre el seu lloc de redactor en cap d'*El Pueblo* abans que sotmetre's al caprici del seu president de partit, Fèlix Azzati,<sup>3</sup> en una qüestió de contractació laboral que tenia a veure amb arbitraris interessos de files. Aquest enfrontament amb Azzati li va permetre mantenir intacta la seua dignitat, però, també va provocar que s'arruïnaren anys d'esforços professionals a més de posar al caire de l'abisme el seu benestar material.

El colp d'estat del general Miguel Primo de Rivera el va sorprendre com a alcalde accidental de València. Marco no es va conformar a dimitir i a passar a un segon discret terme a l'espera d'esdeveniments sinó que, de seguida, es va entregar en cos i ànima a combatre el directori militar, braç a braç amb d'altres personatges importants del republicanisme valencià com Vicent Blasco Ibañez, Juli Just<sup>4</sup> o Carles Esplà.<sup>5</sup> Com a «conspirador» contra Primo, jugaria un paper protagonista i va arribar a formar part fins i tot de la trama que des de València intentà, la nit de Sant Joan

- 
- 3 Fèlix Azzati i Descalci (Cadis, 1874 - València, 1929), Periodista i polític. En fundar *El Pueblo* Blasco Ibañez el contractà com a redactor. S'afilià a la Fusión Republicana de Blasco i en 1907, en deixar aquest la política, n'assumí el lideratge, així com la propietat del diari.
  - 4 Juli Just i Gimeno (València, 1894 - París, 1976), Enginyer industrial, periodista i polític. Juntament amb Marco i Esplà fou un dels col·laboradors de Blasco Ibañez en les conspiracions antidinàstiques. Diputat del PURA del 1931 al 1936. Fundador d'EV.
  - 5 Carles Esplà i Rizo (Alacant, 1895 - Mèxic DF, 1971). Periodista i polític. Elegit diputat el 1931 i el 1936. Amic íntim d'Azaña va col·laborar amb ell en la preparació del Front Popular.

de 1926, enderrocar-lo. D'aquests fets i de la seua participació, va deixar-ne un perfecte testimoni el 1930 en el seu llibre *Las conspiraciones contra la Dictadura. Relato de un testigo*.<sup>6</sup>

L'adveniment de la República no li va reportar les satisfaccions que potser havia esperat durant molts anys de persecució i fins i tot de presó. El cas és que als pocs dies de proclamar-se la Segona República deixava el seu lloc d'alcalde provisional de València per a ocupar el lloc de governador civil de Còrdova. Des del seu càrrec no va dubtar a posar-se del costat dels camperols enfrontant-se als poderosos cacics de la província que manava el president mateix de la República, Niceto Alcalá-Zamora.<sup>7</sup> Aquesta sensibilitat social no va fer, però, que oblidara el seu deure com a responsable del manteniment de l'ordre públic davant les revoltes anticlericals que van esclatar durant aquell període inicial de la República i, sobretot, malgrat l'actitud deslleial de la Guàrdia Civil a la qual va haver de plantar cara. El cas és que el govern de Madrid li va pagar la seua eficient gestió de la crisi i la seua gosadia contra els traïdors fent-lo fora del càrrec amb explicacions tèbies i sense sentit que només feien que evidenciar la feblesa del nou règim.

L'esclat de la revolució d'Astúries el va agafar a Madrid, exercint de diputat a les Corts espanyoles. Colpit pels fets, va viatjar tan aviat com va poder cap al nord amb el convenciment que les atrocitats que s'atribuïen als revolucionaris no eren més que invenci-

---

6 El 1975 se'n publicà una reedició amb pròleg d'Alfons Cucó.

7 Niceto Alcalá-Zamora y Torres (Priego de Córdoba, 1877 - Buenos Aires, 1949). Polític i advocat. El 1931 fou elegit el primer president de la nounada República.

ons de «*la gent dominant*».<sup>8</sup> Durant els tres dies que va passar a Oviedo i Gijón descobrí el que ell mateix va descriure com una de les repressions més brutals que mai no s'havien conegut a Espanya. Repressió comesa pel Tercio de la Legión i els Regulares en el context d'una operació de càstig dirigida pel general Francisco Franco des de la Jefatura del Estado Mayor per ordres, irònicament, del mateix govern republicà. El 30 de novembre, Marco, donà la cara en un hemicicle molt escalfat pels diputats dinàstics totalment resolts a amagar l'abast de la repressió i a defensar a ultrança l'exèrcit. El diputat valencià lluny d'acovardir-se, va desafiar l'executiu i l'exèrcit i va denunciar en la premsa i davant la Fiscalia de la República els fets que ell mateix havia investigat sobre el terreny.

Ni tan sols la guerra va poder derrotar el seu sentit de la justícia. Tant és així que Marco va fer tot el que va estar a les seues mans per a salvar vides. La seua gosadia li va valdre la persecució d'un dels màxims responsables del Servei d'Informació Militar a València, el temut Loreto Apellaniz García, finalment detingut per la justícia republicana i, posteriorment, afusellat immediatament acabada la guerra pel general franquista, Antonio Aranda.

De res no li va valdre córrer tots aquests riscos. Mai no se li va perdonar la seua trajectòria republicana ni menys el fet d'haver pertanyut, com bona part de les elits republicanes, a la diabolitzada maçoneria. El seu havia de ser, doncs, per força, un final tràgic com el de la majoria dels membres d'Esquerra Valenciana.

---

8 MARCO MIRANDA, VICENT. *In illo tempore: Memorias*, p. 433. L'edició d'*El Mercantil Valenciano* del 31 d'octubre de 1934 situa Marco un dia abans a Gijón, poc després, doncs, de la revolta que tingué lloc entre el 5 i el 15 d'octubre.

Acabada la guerra, va renunciar a fugir, bé per incaut o per «estúpido» —com ell mateix reconeixia amargament— però, sobretot, per decència. Ho hauria pogut fer uns mesos abans quan encara hi havia temps. D'ocasions no li'n faltaren tot i que en última instància va considerar:

*«Em pareixia que els que representavem alguna cosa no havien de fugir mentre lluitaven els que ens havien confiat la seua representació».*<sup>9</sup>

Tampoc no va voler deixar els seus tres fills, Vicent,<sup>10</sup> Tulio<sup>11</sup> i Fèlix,<sup>12</sup> tots tres compromesos amb la República, abandonats a

---

9 MARCO MIRANDA, VICENT. *In illo tempore: Memorias*, p. 465.

10 Vicent Marco i Orts, (València, 1916 - Madrid, 2008). Fou un destacat periodista esportiu, fundador i director el 1954 del programa Carrusel Deportivo de la SER que no va abandonar fins la seua jubilació el 1982. El 1999 va rebre un premi Ondas a la seua trajectòria.

11 Tulio Marco i Orts (València, 1919-1980). Jove esportista amb grans condicions físiques jugà a bàsquet a l'Institut de Segona Ensenyança. A 14 anys, tot i que era un estudiant batxillerat encara, començà a participar activament en la vida política i cultural universitària formant part de la companyia de teatre de la FUE, El Búho. Durant la guerra passà per diversos fronts i un cop acabada tornà a ser mobilitzat i enviat al Cos d'Automobilisme de Carabanchel per diversos anys. Li costà molt refer la vida a València i marxà cap a França, sense passaport, i s'instal·là a París on vivia fent classes d'espanyol. Tornà a València i es dedicà a fer classes de francès. Més tard a Madrid, es dedicà al doblatge de pel·lícules i a la ràdio. Finalment, trobà feina a Barcelona con a representant d'una firma comercial estrangera que li permeté tenir una major estabilitat econòmica. Tornà a Madrid amb bones perspectives de treball però al poc morí a causa d'un infart. Segons el seu germà Fèlix, «va ser de tots el que pitjor sort va tenir, malgrat que per les seues condicions naturals, decisió, atractiu personal i intel·ligència, deuria haver-ho tingut millor».

12 Fèlix Marco i Orts (València, 1922). Metge. Estudià en escoles públiques i el batxiller a l'Institut Blasco Ibáñez de València, un dels creats el 1932 per la República. Participà en activitats polítiques entre els 14 i els 17 anys sent professor de l'Escola de les Joventudes Socialistas Unificadas a Madrid per instància de Manuel Tuñón de Lara.



la fúria del franquisme.

Així les coses, i fins que va morir el 23 de desembre de 1946, va veure's obligat a viure amagat, ben sovint en condicions penoses, en diferents llocs entre València i Borriana. Durant el seu captiveri es dedicà a escriure,<sup>13</sup> a reflexionar sobre la seua trajectòria vital, sobre l'època que li havia tocat, sobre la política, la guerra, el franquisme incipient, la guerra a Europa... De resultes d'aquell titànic esforç fet sense més ajuda que la pròpia memòria, podem comptar avui amb uns quants manuscrits d'un notable interès memorialístic i d'una qualitat literària apreciable.

La visió del dirigent valencianista en aquests textos és diàfana. Marco és detallista, de vegades líric, irònic, contundent en les seues apreciacions. Domina el llenguatge com només pot fer-ho

---

Durant el colp d'estat de Segismundo Casado fou detingut i alliberat al poc temps per la intermediació del seu pare. Amb la derrota republicana, els Marco perderen la casa i la família es va haver de dispersar. Fèlix passà per diversos oficis i llocs i a Madrid pogué acabar el batxillerat i aprovar l'examen d'Estat necessari per a accedir als estudis universitaris. La tornada a València i el seu ingrés a la Facultat de Medicina tancaren la seua odissea. Segons ell mateix assegura, des d'aleshores: «*Va anar salvant les distàncies, tornant a Ítaca*». El 1946 es llicencià amb la menció de premi extraordinari. S'inicià en l'hematologia amb el doctor Gerónimo Forteza Bover, i va obtenir el 1964 el lloc de cap de servei de la Seguretat Social de València que més tard s'instal·là a l'Hospital Doctor Peset Aleixandre on es va jubilar el 1992.

- 13 En el manuscrit inèdit de 1943 *Cartas a mi nieto*, (p. 88) Marco mateix fa una «*relació exacta*» de les obres escrites durant els seus quatre anys de captiveri: «*Villetita, novel·la; Cuatro gatos, novel·la històrico-zoològica (2 vol.); Unos cuantos cuentos, contes humorístics, assajos d'humor i cròniques; Lo que puede un hombre, novel·la; Cuatro Fernández, sainet; Tres besos, comèdia; In illo tempore, recuerdos de mi vida (cinc volums); Vilanos al viento, novel·la; Chispas, versos i cròniques; Almas sin primavera i Iberuela, novel·les; Así se escribe la Historia, estudis històrics i Cartas a mi nieto. Per encàrrec de l'editor i amic Vicent Clavel vaig traduir el 1939 La Farsalia de Lucà. Escriuré més mentre dure el meu tancament*».

algú que s'ha dedicat durant tota la vida al periodisme, familiaritzat amb l'oratòria política. D'aquells escrits es desprén també la sensació d'estar al davant d'algú que ha viscut intensament, que ha estat compromès fins al final amb la causa i l'ideari republicà i que, a l'última, sense esperança, es veu obligat a fer un balanç amarg, un recompte d'errades amb un resultat de conseqüències tràgiques.

A la República —escriu— l'havien liquidat els seus enemics naturals, els de sempre:

*«La mataren la plutocràcia, la salvatge intransigència clerical, el caciquisme destructor, totes les forces tradicionals al servei de les quals estigué sempre amatent l'instrument adequat, l'exèrcit. L'exèrcit que no ha estat mai servidor de la nació, sinó d'una part d'ella, la més funesta, la més antipatriòtica.»<sup>14</sup>*

El nou règim havia nascut escarransit, sense lluita, amb els vicis de la monarquia que encarnava el cacic conservador, Alcalá-Zamora, en un part sense sang, afirma gràficament, també amb un defecte fonamental: la manca d'una revolució capaç d'imposar uns avanços audaços al vencedor. Incapaç, al capdavant, d'aclarir l'atmosfera enrarida per vicis atàvics i de desarmar per molt anys el vençut, assevera:

*«Passàrem sense lluita de la monarquia a la República.»<sup>15</sup>*

Més d'un segle d'història li confirmaven que, contra les forces

---

14 MARCO MIRANDA, VICENT. *In illo tempore: Memorias*, p. 467.

15 MARCO MIRANDA, VICENT. *In illo tempore: Memorias*, p. 469.

reaccionàries, no valen per a res ni la parsimònia ni la transigència. Els republicans havien estat massa benèvols amb els qui van sostenir el colp d'estat de Primo de Rivera i la seua dictadura. Poc enèrgics al capdavant en l'aplicació, simplement, de l'estricta legalitat republicana.

Quedava finalment l'Espanya que «*afusella fredament, amb bestial indiferència*».<sup>16</sup> També l'Espanya que exclou i tracta com a enemics catalans i bascos, la que s'ha quedat únicament en l'antiga Castella dels *hidalgos* famolencs i ganduls, aventurers i pidolaires. Una Espanya que pateix fam però a la qual no li tremola el pols a l'hora de robar als seus conciutadans per a alimentar l'Alemanya nazi. Una Espanya en la mà d'una minoria que mana i oprimeix. Una Espanya que Marco coneixia des del seu amarg isolament, des del refugi clandestí on va visitar-lo la malaltia i la mort. Estimat i reconegut per molts conciutadans, el seu enterrament el 24 de desembre de 1946 va ser, sense dubte, la primera manifestació civil d'antifranquisme a la ciutat de València.

Aquest llibre segueix en bona part el fil d'aquells textos autobiogràfics a què m'he referit. Són uns volums magníficament escrits, redactats en unes condicions precàries, en circumstàncies molt penoses. Cal tenir en compte que a l'hora de construir el seu relat l'autor només va poder comptar pràcticament que amb la pròpia memòria. Ocasionalment li feien arribar també algun llibre, sovint durant els darrers anys, el diari conservador *Las Provincias* on Marco s'anava fent una idea molt clara de la implacable implantació del règim.

---

16 MARCO MIRANDA, VICENT. *Cuatro gatos* (Memorias, 1939-1942), p. 38.

El lector amb una certa intuïció ja percep llegint *In illo tempore: Memorias, Cuatro Gatos (Memorias 1939-1942)* o els inèdits *Dietario* i *Cartas a mi nieto* —als quals he tingut accés gràcies a l'amabilitat de Fèlix Marco—, que darrere hi ha una persona honesta i amb la voluntat que el seu testimoni siga veraç i el més rigorós possible. Certament, en cas d'haver pogut accedir a materials d'hemeroteca, a documents oficials, a unes altres fonts orals, és segur que hauria bastit una obra molt més ambiciosa. Com siga, el lector ja entendreà perfectament aquesta contingència i els problemes que se'n poden derivar i que han estat compensats per la meua part, i en la mesura que m'ha estat possible, amb les aportacions d'uns altres autors, algunes de molt importants com les que fan Vicent Franch i Fèlix Marco en les seues anotacions a peu de pàgina del volum *Cuatro Gatos* o, encara, amb la recerca hemerogràfica i arxivística. La conversa amb el seu fill Fèlix a València a finals de febrer de 2015 ha estat també molt esclaridora per tal de situar la peripècia humana del dirigent valencianista. Ha estat justament ell, el petit dels tres fills, qui ha mantingut viva la memòria de qui fou un dels polítics republicans i valencianistes més importants del segle xx.

Així mateix, voldria advertir que la intenció d'aquest paper escapa a qualsevol pretensió exhaustiva i es limita, que no és poc, a acostar la figura de Vicent Marco Miranda al gran públic, tot destacant-ne els moments més transcendentals, amb la idea de fer-la entenedora, d'aprofitar-ne les principals lliçons morals —si de cas se'm permet usar aquest terme un tant en desús— de la trajectòria de qui fou un valencià al servei del seu poble, un republicà exemplar, i sobretot un ciutadà honrat.

## 1. ELS ANYS DE JOVENTUT. DE BORRIANA A VALÈNCIA

*«El cant dels martells, rebotant en l'atrafegament del taller, rima amb la veu de la meua mare, que destrena el seu franc, harmoniós riure o saluda els veïns matiners. I, sobretot, ressalten les cançons del meu pare, senzilles, clares, encoratjadores, barreja d'himne al treball i de cant al nou dia.*

*I heus-me ací, curiós, al carrer. Vida molt lliure, sense obstacles a les meues aventures. [...]»<sup>17</sup>*

**Vicent Marco Miranda**

Vicent Marco Miranda va nèixer a Castelló de la Plana el 20 de març de 1880 al si d'una família humil d'idees liberals especialment en el cas de l'avi matern que va tenir diversos càrrecs públics durant els anys de les guerres carlines. El seu pare també fou un liberal anticarlí tot i que de profundes conviccions catòliques. Acabats de fer els dos anys la família es va traslladar a la propera Borriana, per a instal·lar-se en una casa del que era aleshores el carrer Mealla, al centre, habitat per famílies acomodades i menestrals. En aquella mateixa vivenda el pare va obrir un taller de llauner, cristaller i lampista. Uns anys després, cap a 1889, i

---

17 MARCO MIRANDA, VICENT. *In illo tempore: Memorias*, p. 60. Passatge on rememora la seua infància popular, lliure i feliç a Borriana.

atesa la bona marxa del taller en una ciutat que prosperava gràcies al negoci de l'exportació de la taronja, els Marco van canviar de nou ara a una vivenda millor del carrer Salvador, sense sortir del nucli antic, a quatre passes de la plaça Major i del mercat.

Les primeres lletres les va aprendre a les escoles oficials del poble i a deu anys, i només durant un curs, va estudiar llatí i altres matèries principals amb un mossén, Josep Ballester. Després de les vacances d'estiu, el seu pare va enviar-lo al seminari de Tortosa. Al jove no tan sols li van desagradar els rigors del règim intern de l'escola de Sant Josep on s'allotjava, sinó que, a més, va estimar molt pobres els continguts que s'hi impartien, un clar indicatiu—segons ell—, dels motius pels quals el clero mancava d'una il·lustració general. Al seminari a penes s'atenia l'ensenyament del llatí i encara de forma molt deficitària. El cas és que a Tortosa només va estar-se dos cursos. El punt i final de la seua frustrada carrera eclesiàstica el va determinar el càstig desproporcionat que va imposar-li un dels capellans a causa d'una petita falta de disciplina comesa en classe. Aquell fet, el disgust de Marco, van fer entendre al seu pare que el seminari no era lloc per a ell.

Així doncs, de tornada al poble, a tretze anys, va continuar en el que es coneixia com a la segona ensenyança al Col·legi Viciana, un centre que s'ubicava als baixos del Convent de la Mercè. L'alumne no es duia bé amb les matemàtiques i aquells estudis només van durar dos anys després dels quals es va haver d'ocupar en diversos oficis per a poder guanyar-se la vida: al taller del pare, d'empleat en una oficina de recaptació de cèdules de veïnat, alternant els despatxos d'un exportador de taronja i el d'una serradora, de caixista en una impremta de Castelló i, també, al Registre Civil del Jutjat Municipal de Borriana. Res no li va trau-

re del cap, però, la seua vertadera vocació que no era cap altra que la del periodisme, la de l'escriptura, fruit d'una afició voraç per la lectura i, també, de la seua inquietud per les qüestions socials. Marco escrivia sense descans. S'atreví amb la poesia i en valencià, inclús fou autor d'una sarsuela, *Marsenteta*, estrenada a Borriana per la companyia del Teatre Russafa de València. Així mateix, des de ben aviat va començar també la seua relació amb la premsa publicant articles en setmanaris borrianencs d'orientació republicana com *La Avanzada*. A la seua ciutat, justament, fundà el setmanari *El Polvorín* i a Castelló de la Plana, *Juventud*, a més de col·laborar en la publicació *El Clamor*. No deixen de ser les primeres passes en l'ofici. Va ser a València, però, on aconseguí fer-se un autèntic periodista:

*«Acabats de fer els vint-i-cinc anys em trobava a Borriana sense ocupació, vivint a costa des meus pares, que comptaven nou descendents, jo el major de tots. La meua situació, molt violenta, m'averkonyia, perquè no faltava gent malèvola que ho atribuïa a desgana pel treball. Però en què em podia ocupar jo? La meua condició de republicà em tancava les oficines públiques, les places de les quals estaven reservades als amics dels cacics de torn i encara els mateixos funcionaris tornaven a la par dels partits, liberal i conservador, cadascun dels quals, quan "manava", tenia els seus empleats.*

[...]

*Mentrestant seguia importunant el meu parent Faustí Valentín.<sup>18</sup> [...]*

---

18 Faustí Valentín i Torrejón (Nules, ? - França, 1944). Metge, advocat i polític. Membre del PURA. De 1918 a 1919, fou alcalde de València. L'agost de 1918 presentà una moció demanant l'ensenyament del valencià a les escoles de la capital que li valgué l'enemistat d'*El Pueblo* i d'Azzati fins al punt que hagué d'abandonar el càrrec. Fou diputat del 1933 fins al 1934. El mateix any fou un dels fundadors d'EV.

*Aquell any de 1905 havia sigut nomenat director d'El Pueblo el meu parent. [...]».*<sup>19</sup>

El diari *El Pueblo*, fundat per Vicent Blasco Ibáñez el 1894, es convertí de seguida, en una de les primeres capçaleres vinculades a Espanya a un partit modern de masses, a la manera dels periòdics de gran tirada europea.

Marco estava impacient per fer de periodista i se'n va anar de seguida que va poder a la capital. Arribava a una ciutat, a l'epicentre d'un entorn polític, el del republicanisme valencià, molt convuls. De fet, la jornada electoral del 10 de setembre de 1905, just acabat d'aterrar, va ser un dia de trets pels carrers entre els seguidors de Blasco, agrupats en *Fusión Republicana*, i els de Rodrigo Soriano,<sup>20</sup> el seu antic lloctinent, del PRR, que havia guanyat per uns pocs vots. En el fons aquest acarnissament només obeïa a egos personals per tal com blasquistes i sorianistes eren dues faccions idèntiques, basades en l'anticlericalisme i en «*l'ideal d'una república quimèrica*».<sup>21</sup>

A la curta, el lleu avantatge electoral dels sorianistes i el clima d'extrema violència a nivells d'una autèntica guerra urbana entre els mateixos republicans, van provocar la marxa de Blasco a Madrid. Això féu que Azzati es convertira en el seu hereu polític a

---

19 MARCO MIRANDA, VICENT. *In illo tempore: Memorias*, p. 277.

20 Rodrigo Soriano Barroeta-Aldamar (Sant Sebastià, 1872 - Santiago de Xile, 1944), Polític i periodista. Es traslladà a València el 1898 després de conèixer Vicent Blasco Ibáñez. El 1903 en trencar amb l'escriptor va fundar el PRR i un nou diari, *El Radical*, per a competir amb *El Pueblo*. Diputat per València entre 1901 i 1910, promogué la Solidaritat Valenciana que no va reeixir.

21 CUCÓ I GINER, ALFONS. *El valencianisme polític 1874-1939*, p. 76.



més de desplaçar Valentín, l'oncle llunyà de Marco, de la direcció d'*El Pueblo*.<sup>22</sup> El jove borrianenc, de fet, s'incorpora a la redacció sent Azzati ja el màxim responsable del diari.

Al principi, s'ocupa de recollir els exemplars d'altres capçaleres que han arribat el dia abans i de penjar-los de la paret en uns ganxos, una feina del tot marginal i ingrata que potser mai no hauria pensat que faria. Treballa des de les primeres hores de la nit fins a la matinada. Poc de temps després, fa de redactor de successos. Cada nit es passeja per hospitals i jutjats per a recollir unes informacions que després li caldrà redactar en un eixut llenguatge periodístic ben allunyat dels artificis literaris amb què fins aleshores havia guarnit els seus escrits. El jove periodista s'entrega a la seua feina amb entusiasme i al cap de dos anys aconseguix el lloc de redactor en cap gratificat amb un sou setmanal de deu duros, un salari que en aquell moment guanyaven ben pocs periodistes a la ciutat. Forma part de la seua nova responsabilitat distribuir la feina entre els redactors, editar els textos, escriure l'article de fons del diari i, així i tot, encara li queda temps per a fer-se càrrec d'alguna secció com la satírica «Hablillas del día» on signa amb els pseudònims de «Pepe el indiscreto» i «Pere Grullo».

Des d'*El Pueblo* informa d'esdeveniments de gran transcendència com el de la Gran Guerra i dona compte també de les rivalitats professionals com les que manté el seu diari amb *El Mercantil Valenciano*, de les aferrissades polèmiques polítiques a la ciutat, de les convulsions socials o dels fets curiosos de la vida quotidiana. A més compagina la feina fixa amb col·laboracions amb

---

22 Sobre el clima de violència i els fets més destacats, veieu REIG I ARMERO, RAMIR. *Blasquistas y Clericales*.

alguns periòdics de Madrid, la seua activitat política i amb les traduccions del francès. Treballa sense desmai fins al punt que moltes nits se li engarroten els dits i sent que està a punt d'esvair-se.

Reconciliat amb Azzati un temps després d'haver deixat el diari en desacord per la col·locació laboral d'un recomanat polític del partit, Marco potser hauria pogut ser el director d'*El Pueblo* quan la primavera de 1928 Azzati va caure greument malalt. Allò que ho va impedir va ser l'adquisició del diari per part de Sigfrid Blasco-Ibáñez<sup>23</sup>, fill de l'escriptor, a instàncies de Ricard Samper.<sup>24</sup> Tot plegat, el canvi en la propietat i l'assumpció per part del mateix Sigfrid com a director, va allunyar-lo d'*El Pueblo*.

En les seues memòries té retrets amargs per al fill del que havia estat des de sempre el seu admirat líder. D'aquest afirma que preferia amics que l'adularen i l'ajudaren en negocis tèrbols com ara el mateix Samper de qui també fa un retrat duríssim, qualificant-lo com un «*home sense afectes*» sense amics ni simpaties dins del propi partit. Marco estava convençut que si per Samper haguera estat, ell mai no hauria arribat enlloc ni en la política, ni en res.<sup>25</sup>

Com siga, malgrat totes les dificultats, el borrianenc exercí el seu

---

23 Sigfrid Blasco-Ibáñez i Blasco (València, 1902-1982). Polític i periodista. A partir de 1931, fou el continuador de la Fusión Republicana fundada pel seu pare, Vicent Blasco Ibáñez, a través del PURA.

24 Ricard Samper i Ibáñez (València, 1881 - Leysin, 1938). Advocat i polític. Regidor de València des de 1911, fou alcalde de la ciutat entre 1920 i 1923. Diputat a Corts pel PURA a les eleccions de 1931 i 1933. President del Govern de la Segona República, entre abril i octubre de 1934 després de la dimissió de Lerroix.

25 MARCO MIRANDA, VICENT. *In illo tempore: Memorias*, p. 410-411.

ofici i la política amb abnegació i entrega. Quan va arribar a València a fer de periodista encara era un republicà federalista que a penes havia simpatitzat amb el blasquisme i que de jove, havia professat en l'anarquisme. Fet i fet, a dèsset anys fou un dels habituals del Café del Comercio —popularment conegut com el de Merlo— on es reunien els anarquistes de Borriana. Per aquella època, Marco mateix fundà el primer centre obrer del poble, en un magatzem del carrer Sant Jaume, *El Alba Social*, on es va ubicar també una escola per a nens i una de nocturna per a adults on exercí de professor a canvi d'un minso salari.

El 1899, després de la Guerra d'Independència de Cuba, canvià i evolucionà cap al republicanisme carregant, però, amb l'herència del seu passat àcrata. De fet, Marco es defineix a si mateix com un republicà partidari de les reivindicacions obreres, però, en cap cas com un socialista marxista. En el feixisme i en el comunisme, només hi veu el perill de la dictadura, el sacrifici traumàtic i inútil de la llibertat individual i afirma:

*«El meu republicanisme s'ha inclinat sempre a favor de les reivindicacions obreres. Seria socialista, si el socialisme respectara la llibertat individual. El socialisme marxista, que té la seua expressió fidel en el comunisme, topa fonamentalment amb la societat i l'Estat que desitge. Aquell socialisme culmina amb la dictadura. Com a Rússia. Com hauria ocorregut a Espanya de no haguera guanyat Franco. I el meu esperit, el meu temperament, els meus ideals rebutgen tot gènere de dictadures, negra, roja o marró. En unes i en unes altres hi ha una classe dirigent i una gran massa obedient. En totes se sacrifica la llibertat dels que no governen, amb el pretext que d'aquesta manera s'elabora un esdevenidor en què tots seran lliures. És això possible? El cert és que, invocant una utopia, la d'un*

*món feliç, es disposa de la vida de milions d'éssers que no podran arribar a conèixer-lo, però que deuen creure que amb el seu sofriment l'assoliran les generacions futures. Una qüestió de fe. No, així jo no sóc socialista, no sóc comunista. Si un dia arribara l'harmonia universal, assolida la perfecció per l'home, alliberat de passions i egoïsmes, identificat amb el proïsme, aqueix home condemnaria segurament el furor dels seus avantpassats, que tantes víctimes va causar [...]*

[...]

*Sóc republicà i crec en els principis de la Revolució Francesa: Llibertat, Igualtat i Fraternitat. El meu socialisme està impregnat per la doctrina de Crist: amor al proïsme i equitat en la distribució de les riqueses [...]*

[...]

*Mai no he cregut en el catolicisme espanyol; és a dir, en el cristianisme de les seues classes acomodades, inclosa la mateixa Església, aliada tradicional del poder, des del cap de l'Estat fins al cacic local [...]*»<sup>26</sup>

Allunyat, doncs, de la radicalitat ideològica dels primers anys de joventut abraçà la causa republicana amb convicció. El 1906, un any després d'arribar a la redacció d'*El Pueblo*, funda juntament amb altres companys, Juventud Revolucionaria, una agrupació que presidí i que anà adaptant-se nominalment als canvis del partit fins acabar anomenant-se, Juventud de Unión Republicana Autonomista, això és, l'organització juvenil dependent del PURA, fundat el 1908 pels blasquistes escindits de la Unión Republicana de Nicolás Salmerón que aleshores liderava Azzati.

---

26 MARCO MIRANDA, VICENT. *In illo tempore: Memorias*, p. 169-171.

## 2. DE PERIODISTA A REGIDOR. EL SALT A LA POLÍTICA

*«Dels meus companys d'El Pueblo, el més inclinat a la política era jo; no sé si, també, el que sentia més inclinació al periodisme. Vaig poder, com els altres, obtenir alguna feina en centres oficials; mai no ho vaig desitjar. [...]*

*No volia perdre la meua independència, que he conservat a canvi de molts sacrificis. M'atreia a més la sorpresa d'allò desconegut. Tancar-se per a sempre en una oficina és matar alguna cosa nostra, il·lusions, esperances, esperons i estímuls. Sabem quin treball ha de ser el nostre, quan pujarem, quan guanyarem, quina serà la nostra fi, ja jubilats. Li traiem a l'existència el seu atractiu més poderós: la novetat. Robem a l'esperit l'encant de l'emoció; atrofiem la voluntat, satisfeta d'una sola vegada i per a sempre. És com imposar-se a un mateix pena de cadena perpètua».<sup>27</sup>*

**Vicent Marco Miranda**

El 1911, just en abandonar la presidència de les joventuts del PURA, fa un salt a la política municipal en ser designat, sense esperar-ho, com a candidat en les llistes. Escriu:

---

<sup>27</sup> MARCO MIRANDA, VICENT. *In illo tempore: Memorias*, p. 349.

«No tenia jo semblant aspiració, ni havia pensat en això; [...] Es va tenir en compte, sens dubte, la meua tasca al front de la Juventud. No li donava jo tanta importància ni creia que poguera elevar-me a aquell càrrec. Tampoc no em considerava en les condicions adequades, no per a exercir-lo, sinó per a conquerir-lo. Contemplava, amb desdeny i joia a la vegada, les maniobres, afanys, volantins i humiliacions de nombrosos aspirants, que no se n'amagaven a demanar una acta com pidolaires; que intervenien en les eleccions de comitès i afalagaven els seus components per a fer-se'ls propicis; que, quan fallava l'acció servil, acudien a la rebel·lia; que visitaven el periòdic per a "deixar-se veure" i fer-se grats en vespres d'eleccions i no tornaven fins a les altres; que prometien faenes als que consideraven elements influents; presenciava les seues sorts còmico-grotesques, sense pudor, descarades, tan oposades al meu caràcter, i em deia: "a aqueix preu no seré res, no vull ser-ho".»<sup>28</sup>

Per aquesta època València s'apropava als 250.000 habitants i estava envoltada de les poblacions de la comarca de l'Horta les quals, en un radi d'uns deu quilòmetres, sumaven a la capital aproximadament 100.000 habitants més. La ciutat, explica l'investigador Ramir Reig, és en aquell moment la conseqüència d'una barreja singular que fa que «*exercisca la seua capitalitat com un enorme municipi centrat sobre els seus problemes, que creu que són els de la seua zona d'influència, més que com un centre rector i articulador dels interessos del país [...]*».<sup>29</sup>

Gairebé la meitat de la població activa es dedica al camp mentre que la presència d'una àmplia indústria artesanal ocupa també un

---

28 MARCO MIRANDA, VICENT. *In illo tempore: Memorias*, p. 349-350.

29 REIG I ARMERO, RAMIR. *Blasquistas y clericales*, p. 27.

elevat nombre de treballadors. Per altra banda, el comerç interior lliga la ciutat moderna amb el seu important entorn rural. És una ciutat que durant dècades estarà dominada pel blasquisme a través de l'Ajuntament i de mantenir el carrer molt mobilitzat mitjançant campanyes dirigides des d'*El Pueblo*.

Des d'aleshores, la política municipal l'ocuparà durant bona part de la seua vida. Escollit per primera vegada el 1912, serà regidor de l'Ajuntament del cap i casal fins a 1937, tret d'alguns curts períodes. Entre 1920 i 1923 fou tinent d'alcalde i el 1931, la proclamació de la Segona República el sorprén com a alcalde accidental. No és un lloc sense importància per a fer política en el País Valencià de principis del segle xx i menys encara pertanyent a les files del republicanisme blasquista. No es pot oblidar que per al blasquisme la ciutat de València ho era tot. El model blasquista es basa justament, segons Reig, en la renúncia a fer política d'Estat i en una radicalització de la centralitat municipal. En el fons, aquest moviment polític no deixa de ser un «*populisme municipal que acaba quan acaben les possibilitats d'actuar a la ciutat i de cohesionar un bloc urbà*»,<sup>30</sup> que més enllà dels límits municipals només pot ser un partit republicà reformista.

En qualsevol cas, Vicent Blasco Ibáñez, s'havia proposat convertir la ciutat en una nova Atenes del Mediterrani la qual cosa implicava una revolució cultural i una transformació urbanística profunda. Així ho manifestà l'escriptor en un conegut article publicat el 6 de novembre de 1901 en *El Pueblo* poc abans que el seu partit, Fusión Republicana,<sup>31</sup> guanyara les eleccions municipals. S'em-

---

30 REIG I ARMERO, RAMIR. *Blasquistas y clericales*, p. 411.

31 Després de separar-se del federalisme de Pi i Margall el partit Fusión Republicana es

prendran, doncs, actuacions importants dirigides a canviar la ciutat inspirades per aquell somni de fundació d'una nova Atenes.

Tal com relata Ramir Reig: *«L'enderrocament de les cases i l'apertura de noves vies, les aigües, la remodelació del centre, l'eixample, el clavegueram, el mercat, l'atenció als poblats marítims, tots els punts que s'enuncien són abordats amb la decisió d'un partit triomfador i són aclamats constantment en El Pueblo com a fites memorables en la història de la ciutat. El partit fa de les obres de transformació de València la cèdula de la seua legitimitat davant de totes les classes socials. Ara sí que pot demostrar que és el partit de tots els valencians (de la ciutat)»*.<sup>32</sup>

No es tracta, però, de plans nous sinó de la represa dels ja existents amb algunes millores. Allò singular, afirma Reig, és doncs no la novetat dels plans sinó l'impuls que se n'imprimeix a l'execució.

Val a dir que quan Marco és regidor, el blasquisme ja està molt desgastat després d'haver governat la ciutat des de 1901. És veritat que electoralment els blasquistes augmenten de vots però no suficientment com per a evitar l'ascens dels partits dinàstics. La dècada de 1910 a 1920, constata Reig, és la de la batalla del reformisme per a evitar la catàstrofe o de l'immobilisme per a enfortir-se davant de la crisi social que s'hi veu a venir. En aquest context, el blasquisme perd el seu espai i es fan forts els plantejaments de la Liga Católica sobre la necessitat de reforçar una dreta autoritària. Aquest és el temps i la política que coneix com

---

convertí el 1903 en Unión Republicana i el 1908 en PURA.

32 REIG I ARMERO, RAMIR. *Blasquistas y clericales*, p. 315.



a regidor, una responsabilitat que exerceix amb rectitud moral, renunciant sovint als privilegis:

*«No demanava res als alcaldes, ni volants per a treballar en les brigades ni bitllets per a les festes municipals; res de tot allò a què tenien dret els regidors i jo estimava com a favor. La meua hostilitat era absoluta.»<sup>33</sup>*

Unes renúncies que seran molt mal vistes pels seus coreligionaris. No debades, l'oposició acusà sovint els blasquistes, i no sense raons, de practicar una política balafidora i clientelista, sobretot la dècada en què van governar amb majoria absoluta. Amb tot, els representants dinàstics no seran tampoc exemple de res i mentre ells manen al consistori, sovintejaran els escàndols relacionats amb la recaptació dels impostos. La política municipal s'assemblava a un autèntic camp de batalla:

*«Les nostres sessions eren tumultuoses. En una d'elles, mentre jo parlava, els enemics tractaren d'agredir-me. Un edil conservador, Baptista Garcia Dutrús, del districte del Port, va traure una pistola; uns altres arribaren fins al meu escó; el públic de la tribuna intentà assaltar el saló de sessions. Què havia dit jo? Es proposava —i s'acordà— la destitució d'un metge republicà, el doctor Chinesta, a qui s'havia format expedient, sense que hi haguera motiu per a aquell acord. I vaig dir que utilitzaven l'expedient “perquè no tenien valor” per a confessar la verdadera causa de la destitució. No vaig dir més. Al·legaven que els havia anomenat covards. No em vaig considerar obligat a explicar les meues paraules. Durant aquella etapa fou alcalde Luis Bermejo y Vida, catedràtic*

---

33 MARCO MIRANDA, VICENT. *In illo tempore: Memorias*, p. 350.

*de Química de la Universitat de València; més tard de la Central, rector quan la dictadura de Primo de Rivera. Ha faltat recentment, al servei del Caudillo. A València era liberal. En la sessió al·ludida o en un altra anàloga, fou tal la impressió de Bermejo que perdé sobtadament la veu. Intentava parlar i no aconseguia emetre un so. Ens alarmà l'accident.»<sup>34</sup>*

A les seues memòries, Marco, trau importància al seu pas per l'Ajuntament no sense renunciar, però, a destacar aquelles qüestions que creu que van contribuir a millorar la vida dels seus conciutadans:

*«No vaig fer grans coses a l'Ajuntament. Més importants van ser les que vaig desfer o vaig impedir que es feren. D'aquesta tasca, penosa i anònima, no se n'assabentà el públic sinó en part molt reduïda. De l'any 12 al 15 em vaig limitar a fiscalitzar. [...] Del 20 al 23 i en el 30 fou tot una altra cosa. El 20 o el 21, essent president de la Comissió de Noves Festes, vaig organitzar-ne una d'aviació, la primera celebrada a Espanya. Hi concorregueren dotze o catorze aviadors militars, que s'enlairaren des de la Malva-rosa i realitzaren evolucions i acrobàcies molt interessants.*

*D'altres obres, en recorde amb afecte dues. Presidint la Comissió de Cases Barates, composta per regidors i representants obrers, vaig fomentar la construcció d'alguns barris. Quan vaig eixir de l'Ajuntament vaig prosseguir la mateixa tasca, assessorant noves cooperatives i activant a València i a Madrid la resolució d'expedients. L'altra obra va consistir a impulsar i a ampliar les colònies escolars subvencionades per l'Ajuntament. Vaig aconseguir doblar la subvenció i que se'n beneficiaren més de dos mil xiquets.*

---

34 MARCO MIRANDA, VICENT. *In illo tempore: Memorias*, p. 351-352.

[...] en el càrrec d'inspector de tramvies, vaig aconseguir que millorara aquest servei, s'inaugurara el de la Gran Via Marqués del Túria, i s'implantaren el de circumval·lació i el directe de Russafa a l'Escorxador, que abans es dividia en dos trajectes quan arribava a l'Olimpia. El vaig abaratir en cinc cèntims.

[...]

Vaig fer costat amb decisió a Francesc Català quan, presidint la Comissió de Neteja, va aconseguir la desaparició dels fematers. Defensí —i fou aprovat per majoria— el nou servei de neteja, amb les Cámaras Beccari, un dels millors d'Espanya. Hi hagué qui les va atacar després, amb el pretext que eren antihigèniques. Es pretenia que de nou el fem s'amuntegara als camps; cosa, sens dubte, molt higènica.

Vaig aconseguir l'estabilitat i l'augment del sou dels empleats d'espècies gravades, els quals formen la línia final en les anomenades estacions sanitàries; consums, al capdavant, encara que reduïts a certs articles.

Defensí amb èxit les noves plantilles de tot el personal de l'Ajuntament, la reorganització del qual augmentà considerablement el pressupost de despeses. [...]

Per la meua gestió es repengueren les obres de la nova Casa del Poble, que feia temps que estaven suspeses. [...]

[...]

Renuncie a enumerar uns altres serveis com a regidor. Crec que vaig acomplir amb el meu deure [...].<sup>35</sup>

De tots els temes que repassa el més important de tots és, segurament, el de la gestió de la neteja pública. El servei de recollida de fems anava a càrrec dels fematers dels pobles de l'Hor-

---

35 MARCO MIRANDA, VICENT. *In illo tempore: Memorias*, p. 359-362.

ta Nord, principalment d'Alboraia. Aquests eren llauradors que aprofitaven el fem recollit als carrers per a adobar els seus camps. Molts fematers, a més, abastien amb els seus productes el Mercat Central on acudien amb tota la família. Les dones es quedaven venent i ells, mentrestant, netejaven. Els conflictes entre la municipalitat i els fematers eren habituals bàsicament a causa dels impostos que aquests havien de pagar. Hi havia, a més, també, un clar recel polític ja que els blasquistes consideraven aquell col·lectiu hostil al republicanisme, absolutament controlat per la reacció. Durant la primera majoria blasquista, l'Ajuntament convingué apujar de cinc cèntims a quinze l'impost sobre el carro amb què els fematers entraven a la ciutat. La pujada precipità una vaga que féu agenollar l'Ajuntament. Fou l'inici d'un llarg enfrontament entre blasquistes i fematers ventat des de les pàgines d'*El Pueblo*. Finalment, el consistori es decidí per acabar amb allò què considerava un sistema primitiu de neteja i mirà cap allò que es feia a les grans capitals europees.

El 1904 se subhastà el servei però ningú no va acudir a la licitació. No tenia res d'estrany que ningú s'interessara a fer una faena que només tenia sentit si el resultat final era que es podia aprofitar el fem per als camps. Així les coses, la licitació quedà també deserta el 1905 i el 1906. El 1907, finalment, un licitador se'n faria càrrec per la quantitat de 108.490 pessetes, un preu bastant superior al que inicialment estava disposat a pagar l'Ajuntament. El paper de Marco com a regidor hauria consistit, doncs, a consolidar el funcionament d'un servei bàsic modern a la ciutat.<sup>36</sup>

---

36 REIG I ARMERO, RAMIR. *Blasquista y Clericales*, p. 349-361.

### 3. UN CONSPIRADOR CONTRA LA DICTADURA PRIMORIVERISTA

*«El desastre d'Annual s'esdevingué a l'estiu de 1921. L'expedient que s'instruí produí forta impressió en el país, que comentava apassionadament la responsabilitat del rei. El dia 13 de setembre de 1923 un general, Primo de Rivera, en connivència amb militars d'altres regions, se sublevà a Barcelona aprofitant el càrrec de capità general de la regió, amb el propòsit de salvar el rei i l'exèrcit de les sancions que mereixen, segons es desprenia de l'expedient i sol·licitaven la comissió parlamentària de Responsabilitats i l'opinió. Sospitaràs, benvolgut nét, que el general no va confessar els vertaders motius de la seua actitud rebel».*<sup>37</sup>

Vicent Marco Miranda

El colp d'estat del general Miguel Primo de Rivera el 13 de setembre de 1923, ordit amb la intenció d'evitar que la investigació parlamentària pel desastre d'Annual arrossegarà Alfons XIII i amb ell la monarquia, truncà momentàniament la seua carrera política a l'Ajuntament però de cap manera la seua trajectòria dins del republicanisme. Marco es va implicar de manera decisiva pràcticament en totes les maniobres d'importància que van tenir

---

37 MARCO MIRANDA, VICENT. *Cartas a mi nieto*, p. 5.

lloc per a enderrocar el general andalús. No podia ser d'una altra manera per a algú que com ell estimava la llibertat i es declarava, doncs, un enemic acèrrim de qualsevol dictadura.

La notícia del colp el va sorprendre a casa seua, a Godella, fent d'alcalde accidental en absència de Joan Artal.<sup>38</sup> El regidor es desplaçà de seguida fins a la ciutat i en arribar a l'alcaldia va comunicar al secretari Tomás Giménez la seua resolució de no tornar a la Casa Gran. A la nit va donar a conèixer públicament la seua voluntat a través d'una breu nota de premsa. Des d'aquell moment mateix, ja no va deixar de conspirar contra la dictadura juntament amb d'altres elements republicans de molta vàlua com el periodista Carles Esplà que a finals d'octubre de 1924, el va reclamar a París on Blasco Ibáñez treballava obsessivament contra el nou règim.

El conegut escriptor aleshores redactà un text molt combatiu titulat, *Una nación secuestrada. El terror militarista en España*. El pamflet inicialment es publicà en francès per l'editorial Flamarion i va tenir un tiratge de 300.000 exemplars. L'arenga de Blasco causa una profunda commoció a Europa i des d'Espanya es vieren obligats a fer tots els esforços diplomàtics possibles per a retirar la publicació de les llibreries del continent. A les acaballes de desembre d'aquell any, Marco i Esplà, corregiren el fullet en la seua versió en castellà. El text va acabar sent introduït de forma clandestina a Espanya gràcies principalment a les maquinacions de Marco.

---

38 Joan Artal i Ortells (Sueca, 1888 - València, 1976). Advocat. Alcalde de València entre febrer i setembre de 1923.

Durant 1925 va mantenir una enorme activitat política contra el directori, en col·laboració amb d'altres destacats republicans que anaven a ser cridats a tenir un gran protagonisme històric com ara el seu amic Juli Just.

Fet i fet, Marco formà part de tots els intents d'enderrocament. Així, a finals d'aquell mateix any, Alejandro Lerroux del PRR, el seu cap de files en aquell moment, el cridà a Madrid per tal que s'unira a la conspiració militar que dirigia el capità general Valeriano Weyler Nicolau i el tinent general, Francisco Aguilera Egea. En acceptar la proposta de Lerroux es va convertir en un dels pocs civils del comité revolucionari que havien format majoritàriament els militars dissidents.

L'alçament, conegut com la «Santjoanada», estava previst per al 24 de juny de 1926, però fou descobert pel govern. L'intent va acabar, doncs, en un rotund fracàs. Tots els conspiradors van ser detinguts quasi d'immediat. A Marco el van atrapar a finals de juliol. Passà vint dies incomunicat i quaranta a la presó.

Dos anys després tingueren lloc nous moviments. Republicans, catalanistes d'esquerres, cenetistes i militars, preparaven des de Madrid i París un nou intent de contra colp d'Estat. El directori militar, però, una vegada més descobrí el complot i l'11 de setembre la policia va detenir uns quants milers de persones a tot Espanya. Marco queia ara a València juntament amb huitanta-un persones més i passà dues setmanes a la presó Model de València. Comparada a la reclusió en diversos amagatalls que hagué de patir acabada la guerra, la presó no semblava excessivament dura. L'indret, als seus ulls de periodista, no deixava de representar un món un punt fascinant, l'espectacle d'una socie-

tat al marge amb els seus propis tipus als quals va retratar en les seues memòries.

Hi hagué un nou intent previst per al 28 de gener de 1930 en què també participà i que, com tots els altres, fracassà. Així doncs, Marco ingressà de nou a la presó i des d'allà continuà, també, donant suport i col·laborant en noves temptatives que cessaren el gener de 1930 quan Primo de Rivera va perdre el suport dels militars i Alfons XIII demanava al general Dámaso Berenguer formar govern.

Aquell mateix any, Marco va escriure que els reiterats fracassos contra la dictadura en realitat no ho havien estat del tot ja que, sense aquests, potser aquesta hauria persistit. Ben mirat, els esforços conspiracionistes, creia, en el fons havien generat un clima favorable a l'adveniment republicà. Així mateix, contra la idea que el règim havia estat beneficiós en termes econòmics Marco argumenta que, ben al contrari, la dictadura només havia estat un miratge, una estafa:

*«[...] Després d'haver-ho desorganitzat tot la dictadura va deixar un deute de 92.000.000.000 de pessetes. La seua tasca constructiva es va manifestar en els monopolis de petrolis i la Telefònica, negocis ruïnosos per a l'estat i vergonyosos per a la independència nacional. És interessant recordar que fou advocat de la Telefònica, amb setanta-cinc mil pessetes anuals de sou —pagat per estrangers— un fill del dictador, un "señorito" madrileny, advocat sense plets, a qui la dictadura actual, d'acord amb l'església, potser no tarde a elevar als altars. Li deien José Antonio. Bajanades, favoritismes i fatxenderies mortificants del dictador dividiren els militars, part dels quals —els artillers singularment— lluitaren per a enderrocar-lo, si bé no ho van aconseguir. Era liberal aquesta part de l'exèrcit? El militar no pot*



*ser liberal, ho impedeix la seua pròpia naturalesa, els seus hàbits, la seua professió. El militar quan mana ofega la llibertat, pren la nació com una immensa caserna; si és governat, no li importa el color dels governants si atenen els seus interessos i si els desdenya els enderrocàrà. Infeliç liberal el que confie la seua existència als militars! [...]»<sup>39</sup>*

Més enllà de la satisfacció d'haver contribuït al canvi, el periodista no va obtenir cap recompensa. Fet i fet, la dictadura, explica, el va encalçar tant com va poder:

*«[...] La Dictadura em va perseguir fins i tot en els meus interessos tractant de llançar-me a la misèria. Separat del periòdic, m'havia quedat sense ocupació i sense més ingressos que els que aconseguia la meua dona com a modista, molt escassos, perquè havia d'atendre les faenes domèstiques i tenir cura dels fills. Em vaig dedicar a la venda de llibres a terminis i a fer assegurances. Sempre he sentit estima per les assegurances, perquè en èpoques difícils salvaren la meua situació.*

*Per a la venda de llibres, diaris i revistes vaig llogar el quiosc que una vídua posseïa a la plaça de Castelar. Acreditat el negoci, vaig haver d'abandonar-lo. Un senyor Tarín, ric, accionista de grans companyies, edil de la Dictadura, cridà la vídua, suposant que m'havia venut el quiosc, la qual cosa no podia fer sense autorització de l'Ajuntament. Tampoc li era permès llogar-lo. Tarín la va amenaçar de tancar-lo o llevar-lo sinó l'utilitzava ella. Vaig haver de deixar-lo. [...]»<sup>40</sup>*

El cas és que en eixir de la presó es trobava sense un cèntim i es va haver de vendre l'únic bé que havia pogut atresorar després

---

39 MARCO MIRANDA, VICENT. *Cartas a mi nieto*. p. 6.

40 MARCO MIRANDA, VICENT. *In illo tempore: Memorias*, p. 388.

de trenta anys de treball. Marco es quedà sense la seua estimada caseta de Godella, on havia passat alguns dels moments més feliços de la seua vida. El maig de 1930, tancà el llibre que va dedicar a la seua experiència com a conspirador antidinàstic amb una sentida enyorança per aquells dies:

*«Jo tenia una caseta: la meua estimada caseta de Godella. Trenta anys de lluita en el míting, en el periòdic, en el carrer, no m'havien permès mai la satisfacció egoïsta d'exclamar: "Això és meu!" Ni la de pensar que la meua vellesa tindria un refugi tranquil en allò que no havia posseït mai en una vida plena de sotsobres.*

*Per fi, vaig tenir una caseta. Des de la seua terrassa contemplava els encants de l'albada, aqueixa hora de tots els optimismes, sentia les melancolies i dolços suggeriments de l'ocàs, aqueix instant de les greus meditacions. Situada en un alt, dominava la mar, separada aquella per la verda i lluminosa planúria de l'horta valenciana. En la llunyania, pels confins de l'horitzó, passaven com en triomfal cavalcada les barques dels pescadors de "Flor de Maig" [es refereix a la novel·la de Blasco Ibáñez] i les xemeneies dels vaixells que des de remotes terres vinguts enfilaven el port de València.*

[..]

*Oh, felicitat! Enfront de la terrassa, un jardí poblat d'arbrets i flors plantades per mi i els meus xiquets. Un jardí que jo cultivava i alegrava amb les delícies d'una aigua fresca i clara que corria borbollejant per mal traçats reguerols. Una caseta i un jardí que eren l'alegria de tots. Que eren la salut de tots.*

*I els abandoní un dia!».*<sup>41</sup>

---

41 MARCO MIRANDA, VICENT. «Epílogo sentimental. ¡Yo tenía una casita!» dins: *Las conspiraciones contra la Dictadura. Relato de un testigo*, p. 183-184.

## 4. LA REPÚBLICA EN GUERRA

*«I va arribar l'adveniment de la República, la segona fins ara. Vingué per una explosió del sentiment popular, per la voluntat manifesta de la nació, i el poble que havia sofert set anys de dictadura no es revoltà contra els que la implantaren i li van donar suport cacics, capitalistes, militars, frares i monges: no promogué un disturbí, ni causà una molèstia: es va satisfer amb enrogallar-se victorejant la República. Pobra República, tan estimada pel poble! Prompte la van fer seua els que no l'estimaven, atacats com estaven dels vicis de la monarquia.»<sup>42</sup>*

**Vicent Marco Miranda**

La desitjada República finalment va arribar imposant-se rotundament a un sistema monàrquic totalment desprestigiat. El bloc de partits republicans agrupats en l'Aliança d'Esquerres Antidinàstiques que lideraven els antics blasquistes del PURA, havia guanyat clarament les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931 a València amb 36.788 vots enfront dels 12.420 dels monàrquics. El resultat es traduí en l'obtenció de 32 regidors republicans enfront dels 16 dels monàrquics i 2 de la Izquierda Radical. Marco, membre del PURA, de bell nou es va convertir en regidor.

---

42 MARCO MIRANDA, VICENT. *Cartas a mi nieto*. p. 6.

El nou règim es proclamà dos dies després enmig de l'entusiasme popular i l'endemà tots els diaris se'n feien ampli ressò.

La resistència per part de les autoritats de l'antic règim fou mínima, però, resistència al cap i a la fi. A l'edifici de capitania a la plaça de Tetuan, el capità general, Eladio Pin Ruano, s'acarà a Marco i li assegurà que tenia ordres de declarar l'estat de guerra. Marco, crescut, li va replicar que ells, els republicans, ja l'havien declarat. Finalment, Ruano consentí que es penjara la bandera republicana alhora que demanava al ministre ser cessat del seu càrrec en virtut del seu jurament de lleialtat al rei. Des d'allà, Marco i la resta de republicans destacats encapçalats per Sigfrid Blasco-Ibáñez, feren cap a la seu del Govern Civil. El governador civil, Luis Amado Ringondón, també encaixà malament la visita i manifestà la seua voluntat de romandre en el càrrec. Marco, però, s'hi oposà. El nou règim s'implantava amb molta rapidesa o, si més no, això és el que semblava.

A la nit, amb l'Ajuntament ple de gom a gom, Marco va ser escollit alcalde provisional. La Junta Provisional Republicana<sup>43</sup> publicava de seguida un ban dirigit *Al poble valencià!* —el primer document oficial en la llengua del país després de molts anys, redactat precisament per Marco— en què es recordava als ciutadans que la República havia estat implantada de forma legal i on es demanava a tothom que qualsevol manifestació de satisfacció pública es fera en pau, ordre i respecte per les persones. El president de la República Catalana, Francesc Macià, un dels principals protagonistes

---

43 Signen el ban com a membres de la Junta, en aquest ordre, Sigfrid Blasco-Ibáñez, Mariano Gómez, Vicent Marco Miranda, Ricard Samper, Faustí Valentín, Joan Bort, Fernando Valera, Juli Just, Pedro Vargas, Francesc Sanchis i Joan Baptista Pascual-Leone.

de la jornada, envià un telegrama de salutació «[...] *al poble valencià, unit a Catalunya per gloriosos vincles històrics de sang i de llengua*» que el nou alcalde contestà amb un «*València correspon salutació Catalunya admirable en un abraç de germanor [...]*».<sup>44</sup>

Malgrat l'eufòria la Junta tenia motius per a estar intranquil·la. L'anunci de proclamació del nou règim havia provocat aquell mateix dia l'amotinament dels presos de la presó Celular de València que demanaven la llibertat. A més, retenien els membres de la Junta, Juli Just i Fernando Valera, els quals s'havien desplaçat imprudentment fins al recinte penitenciari amb la idea d'encalmar els ànims. Els presos amenaçaven de matar-los si entrava la Guàrdia Civil. Marco n'informà el ministre de la Governació, Miguel Maura, que ordenà l'alliberament de tots els presidaris inclosos també els de la presó de Sant Miquel dels Reis. Com a alcalde provisional encara hagué de publicar un altre ban en què exaltava la unitat del poble i l'exèrcit en la defensa del nou ordre i on anunciava l'acord governatiu segons el qual es concedia una amnistia.

La seua responsabilitat al front del consistori valencià durà ben pocs dies, just fins al moment en què Lerroux li va comunicar que havia decidit d'incloure'l en la llista de governadors civils i que podia escollir entre Girona o Còrdova. La proposta no va entusiasmar-lo gens i arribà a demanar-li que considerara d'enviar-lo a alguna ciutat més pròxima com ara Castelló o Terol. Finalment, va optar per la ciutat andalusa on va ocupar el càrrec de governador civil entre el 17 d'abril i el 20 de maig de 1931. A la nova destinació es va poder adonar molt ràpidament com n'era de fràgil la República.

---

44 BLASCO I LAGUNA, RICARD. «La proclamació de la República a València», dins *L'Avenç*, abril de 1979, p. 41-51.

Còrdova era un autèntic feu del president de la nounada República Niceto Alcalá-Zamora, d'una de les famílies propietàries de terres amb influència a la província almenys des del segle XVIII. D'altra banda, la situació social, especialment la del camperolat, era extremadament complexa com constataria Marco mateix:

*«Els obrers del camp rebien jornals de deu reals per terme mig, que variaven segons les tasques. Restant les èpoques de poc treball, molts d'ells a penes, repartint-los en tot l'any, guanyarien la meitat diàriament. Als aturats, els contribuents els donaven una pesseta diària en qualitat d'"allotjament", com en deien allà. Vaig fer que els "allotjats" no romangueren ociosos, sinó que treballaren en obres municipals, de conformitat amb la quantitat percebuda. Cap obrer va protestar.*

*Sovintejaven les vagues, a la capital i a la província. Els llauradors demanaven augment de sou, fins a quatre pessetes per a les faenes més rudes. Tenia la fortuna de resoldre-les pacíficament sense queixes de cap d'ambdues parts. Fins aleshores havien obrat com a senyors feudals. Alguns es resistien a abandonar aquella actitud [...]*

*Molts propietaris, d'acord per a crear conflictes al nou règim, tenien aturades les faenes agrícoles. Després de nombroses gestions vaig aconseguir que ocuparen els obrers aturats en nombre corresponent a la importància de les finques. Un ramader n'admeté una brigada de vint. Per a arribar al lloc de treball recorregueren més de dues hores de camí. Una vegada allà els acomiadà dient-los que no tenia treball».*<sup>45</sup>

---

45 MARCO MIRANDA, VICENT. *In illo tempore: Memorias*, p. 415. Sobre aquest mateix ramader explica que fou processat i absolt com a autor de l'assassinat d'un dels seus jornalers comés en una de les seues finques durant el transcurs d'una gresca.

Des del moment que va petjar Còrdova es va fer a si mateix el ferm propòsit de ser just i no deixar-se manipular per cap partit, ni tan sols pel seu, i així va ser malgrat les enormes dificultats que propiciaven un context social i polític d'una enorme crispació i on els tentacles del caciquisme arribaven a tot arreu impeding la consolidació del nou règim. Per al polític en el caciquisme residien tots els mals del país. El caciquisme, argumentava en el seu llibre inèdit *Cartas a mi nieto*, havia estat la causa darrera de la Guerra Civil:

«[...] *La corrupció general tenia com a exponent el que anomenem caciquisme, poder clandestí i irresponsable que regia de fet la nació per mitjà dels dos partits, el liberal i el conservador, de vegades dividits per mainades. Caciquisme equival a poder arbitrari, al marge de la llei o contra la llei. El caciquisme feia les lleis, les burlava quan així convenia als seus plans i les imposava als altres, de grat o per força. Hi havia cacics en cada poble, en cada província, en cada districte amb el suport dels cacics que governaven a Madrid. Cacic màxim era el rei, que aprofitava la impunitat que resultava de la seua condició d'inviolable. El caciquisme envaïa totes les branques de l'administració pública, exercia tots els poders, manejava totes les forces de la societat. El caciquisme capitalista, insadollable en la seua avarícia, creixia per mitjans il·lícits i negava millores al treballador, a qui empresonava i metrallava, si gosava sol·licitar-les. D'això, se'n derivaren lluites cruentes. El capitalista matava l'assalariat emprant la Guàrdia Civil, creada per a altres menesters; l'obrer, al seu torn, acudint a l'acció directa, matava el patró o el capitalista. [...] Caciquejava també el militar, que no acceptava més llei que la de la seua voluntat, recolzada per l'espasa, que no era seua, sinó de la nació [...]».<sup>46</sup>*

---

46 MARCO MIRANDA, VICENT. *Cartas a mi nieto*. p. 4.

Acabat de prendre possessió del càrrec va saber de l'empresonament il·legalment perllongat d'un obrer en Priego de Córdoba, poble natal d'Alcalá-Zamora, que havia fet befa precisament del president de la República, durant el darrer carnaval celebrat a la localitat. Marco exigí a l'alcalde, José Serrano Ramos, que el detingut fóra alliberat d'immediat. Però dos dies després l'obrer continuava pres i va caldre reiterar l'ordre per escrit. Al dia següent, el visitava un advocat<sup>47</sup> per a advertir-lo que el detingut era un «*enemic*», és a dir, un enemic del «nicetisme», segons va interpretar Marco que tot seguit manà al capità de la Guàrdia Civil de la localitat cordovesa que el duguera detingut a l'alcalde. Aquella ostentació d'autoritat va causar efecte i l'obrer, finalment, va ser alliberat.

Aquest no seria ni de bon tros l'únic conflicte amb els partidaris d'Alcalá-Zamora. En l'entremig, mentre evitava les traves d'aquests, sovint havia de fer també de mitjancer entre patrons i jornalers amb l'ajut de socialistes i sindicalistes, gairebé els seus únics aliats a excepció de l'alcalde, Eloy Vaquero Cantero, i del president de la Diputació.<sup>48</sup> Fet i fet, al seu voltant només trobava funcionaris i membres de les forces d'ordre públic hostils. Tampoc la premsa provincial li era favorable. Amb aquests febles suports va haver d'afrontar les jornades de violència anticlerical que

---

47 Desconeixem el nom de l'advocat que, segons assegura Marco en *In illo tempore: Memorias* (p. 414), acabaria com a diputat a les Corts. Tot suposant que fóra també de Priego de Córdoba és possible que es tractés de José Tomás Rubio Chávarri, advocat de l'Estat i inicialment *nicetista*. Fou elegit diputat en les eleccions de 1933 i 1936.

48 Per les referències de Marco no podem determinar si es refereix a Ramon Carreras Pons, president interí de la Diputació entre el 5 d'abril i el 2 de maig de 1931 o a José Guerra Lozano, president entre el 2 de maig de 1931 i el 2 de setembre de 1932. Tots dos, com l'alcalde de Còrdova eren membres del PRR.



es van donar a molts punts d'Espanya entre els dies 10 i 13 de maig de 1931 davant la resposta de l'Església i de la dreta a les tímides mesures republicanes de secularització de l'Estat. De primeres, va haver de destituir d'immediat l'oficial de Seguretat del Govern Civil partidari d'una repressió violenta en cas d'aldarulls. El secretari de la institució també treballava a la contra i obviant les ordres de Marco, partidari d'acarar la situació amb la màxima prudència, va autoritzar la celebració d'un míting dels comunistes a Còrdova. Marco va fer valdre la seua autoritat i com a governador ordenà l'ingrés en presó del funcionari i formalitzà davant del ministre de la Governació, Miguel Maura, la seua destitució. Maura s'hi va avenir però un temps després el va recol·locar de cap de negociat en el seu ministeri.

Mentrestant el carrer bullia. Els avalotadors intentaren cremar el convent de San Cayetano de la capital cordovesa sense aconseguir-ho, però. La jornada, marcada per una enorme tensió, es va saldar amb dos morts causats pels trets d'agents d'una Guàrdia Civil que es va mostrar molt poc col·laborativa fins al punt que l'endemà dels fets es va destituir el coronel en cap d'aquest cos en la ciutat.<sup>49</sup> Com fóra, Còrdova va quedar bastant indemne en comparació a unes altres ciutats com Màlaga o València, sense dubte, gràcies a la diligència mostrada pel seu governador, Vicent Marco. Una diligència, val a dir, que Madrid va pagar amb la seua destitució gairebé fulminant. Per si encara no fóra poc, ningú no va voler explicar els motius concrets del seu relleu proposat per Alcalá-Zamora mateix a qui havia plantat cara en el seu terreny. La destitució fou tan sonada que fins i tot s'arribà a tractar en Consell de Ministres. L'única explicació plausible que va trobar

---

49 També fou destituït el coronel en cap de Sevilla.

Marco al seu escapçament polític va ser la de la necessitat del polític cordovès de comptar amb governadors sotmesos als seus afanys caciquils. Com siga, per a Marco l'experiència va ser molt profitosa, desvetlladora:

*«[...] El que allà vaig presenciar em va donar proves evidents de quantes coses prometia la nova República, governada per aquells homes i em descobrí l'antiga tragèdia del camp andalús, amb la Mano Negra i altres moviments anàlegs, invencions del senyortisme andalús per a justificar el funcionament sinistre del patíbul i les atroces persecucions del camperol d'aquelles terres; famolenc, dòcil fins al servilisme, respectuós i agraït amb qui el tracta humanament.»<sup>50</sup>*

---

50 MARCO MIRANDA, VICENT. *In illo tempore: Memorias*, p. 423.

## 5. DEL BLASQUISME AL VALENCIANISME

*«Però és que s'exclou també d'Espanya, a més d'una multitud d'espanyols de totes les regions —els rojos o l'anti-Espanya— a una porció considerable del seu territori ja que es tracta com a enemics d'Espanya regions com Catalunya i Bascònia i es paralitza i s'intenta ofegar la cultura multiseccular d'aquests pobles i se'ls priva de la seua llengua, que és com arrancar-los l'ànima.*

*Es diu que Espanya no són Bascònia, ni Catalunya, ni Galícia, ni València; Espanya no és ara més que l'antiga Castella, la dels hidalgos, famolencs i malfaeners, els aventurers i els pidolaires. Aquells pobles —es diu— no estimen Espanya. I es pretén infondre'ls aqueix amor per la força. No sé de cap amor que nasca per mèrits de la violència.*

*Espanya no és, doncs, Una; no ho serà mentre es vulga aconseguir la unitat amb tals procediments».*<sup>51</sup>

**Vicent Marco Miranda**

Vet ací que l'adveniment de la desitjada República per la qual tant havia lluitat s'estava convertint en un somni agre dolç quan no en un autèntic calvari personal. El seu idealisme ensopegava amb la

---

51 MARCO MIRANDA, VICENT. *Cuatro gatos (Memorias 1939-1942)*, p. 312-313.

dura realitat d'una societat en descomposició i d'una classe política que ben sovint no estava a l'alçada de les circumstàncies. A l'Ajuntament de València, la lluita política era també acarnissada i les relacions amb Sigfrid Blasco-Ibáñez, Samper i els seus seguidors, molt dolentes fins al punt que intentaren barrar-li el pas a les llistes per a les eleccions constituents del 28 de juny de 1931.

Marco, finalment, que comptava amb l'estimació de molts dels afiliats del seu partit acabà per eixir escollit i donà així el salt al Congrés dels Diputats. Els blasquistes s'adscriviren aleshores al PRR de Lerroux. El diputat valencià fou enviat de representant d'aquesta formació a la comissió de l'Estatut de Catalunya. S'hi integra amb entusiasme, atés que, segons confessa a les seues memòries, havia defensat sempre «*l'autonomia regional, una autonomia àmplia, als llindars del nacionalisme*».<sup>52</sup> Aviat s'adona, però, que l'autonomisme de Lerroux era de conveniència i que «*s'esmorteix*» o «*es revifa*» en funció de les circumstàncies i de les seues relacions amb els catalans. La posició de Marco en aquest sentit és tan clara que *La Humanitat* arriba a fer-se'n ressò. Cada vegada que s'ha de votar en contra de l'Estatut català, el diputat valencià abandona la reunió i ix al passadís.<sup>53</sup> Així les coses, Lerroux va mirar de collar-lo de ben a prop fins que li va ser impossible controlar-lo i el va obligar que deixara definitivament aquella comissió.

No va ser l'única discrepància que va mantenir amb el seu inevitable cap de files. Tampoc no compartia la seua política obstruc-

---

52 MARCO MIRANDA, VICENT. *In illo tempore: Memorias*, p. 424.

53 VINYES, LLUCIÀ. «Fonogrames. Elogi del radical», *La Humanitat*, 19 de setembre de 1932, p. 10.

cionista envers el govern de Manuel Azaña del qual ell mateix formava part i en aquestes circumstàncies, finalment, durant la campanya de 1933, decidí abandonar el partit com a resposta a l'acostament de Lerroux al dretà José Maria Gil-Robles. Tot i així, encara continuà pertanyent al PURA i, malgrat les maniobres de Sigfrid Blasco-Ibáñez, aconseguí novament acta de diputat en les eleccions del 19 de novembre de 1933. La seua situació era molt incòmoda, ja que tot i el trencament amb Lerroux, no tenia cap altre remei que, sent diputat del PURA, pertànyer al mateix grup.

La fractura del partit de Lerroux oberta amb la marxa de Diego Martínez Barrio i alguns diputats més disconformes amb els pactes amb la CEDA, provoquen que Marco opte per seguir el seu propi camí. Així les coses, el juliol de 1934 juntament amb Juli Just, Faustí Valentín i Hèctor Altabàs publiquen un manifest anunciant la creació d'un nou partit: Esquerra Valenciana.

El sorgiment d'aquesta nova força valencianista republicana d'esquerres tenia lloc sobre les runes del que havia estat un dels moviments polítics més importants de la història contemporània dels valencians. Recordava Alfons Cucó com el naixement del règim republicà que el blasquisme havia defensat com a única recepta per a guarir tots els mals del país, els havia deixat sense arguments ideològics accelerant les contradiccions internes del grup. Sigfrid Blasco-Ibáñez, dirigí el partit cap a la dreta i el lerrouxisme. Mentre que, explica Cucó, «*Les capes populars blasquistes s'erosionaven amb el naixement d'una esquerra burgesa rival i amb la creixent maduresa del moviment obrer valencià*».<sup>54</sup>

---

54 CUCÓ I GINER, ALFONS. «El contexto del republicanismo valenciano», pròleg a:

Aquest és el context, recorda l'historiador, en què naix Esquerra Valenciana, un partit l'ideari del qual es podria resumir en l'acceptació de la Constitució republicana amb la idea que l'estat acabarà per constituir-se en una república federal on hi haurà lloc per a un Estat valencià; la defensa d'un Estatut per al País Valencià sobre els principis del renaixement de la cultura, la llibertat individual; i l'autonomia administrativa dels municipis. La nova formació valencianista defensava també les idees del reformisme social característiques de la petita burgesia, centrades en la supressió de l'herència, llevat del cas de les transmissions directes que mai no podien superar el cinquanta per cent del patrimoni del llegat.

També era partidària de l'inici d'una reforma agrària que es concretava en l'expropiació de les propietats de més de quatre hectàrees de regadiu i de cinquanta de secà. Així mateix, sol·licitava un dret de control de la classe proletària sobre les empreses als beneficis. I d'altra banda, en l'anomenat «*problema lingüístic*» declara «[...] *com principi bàsic que la llengua oficial d'un País deu ésser la pròpia llengua vernacle, així la del País Valencià és la Valenciana, la qual juntament amb la que es parla a Catalunya i a les Balears forma una unitat superior lingüística i espiritual*».<sup>55</sup> En definitiva, Esquerra Valenciana aspirava a exercir una influència similar a la que tenia al Principat el partit de Lluís Companys, Esquerra Republicana de Catalunya.

---

MARCO MIRANDA, VICENT. *Las conspiraciones contra la Dictadura (1923-1930). Relato de un testigo*, p. 15.

55 «Ponència del Comitè Executiu de Castelló. Projecte de bases de l'ideari del Partit», redactada per Vicent Alfaro, dins: *Memòria del II Congrés del Partit d'Esquerra Valenciana*, p. 49-55.

El naixement d'Esquerra Valenciana ampliaria enormement la base social del valencianisme republicà, una opció política que fins aleshores havia representat en solitari l'Agrupació Valencianista Republicana, un partit d'abast provincial valencià. L'AVR, creada el 1930, a les acaballes de la dictadura primoriverista, assolí a les eleccions municipals de 1931, dos regidors a la ciutat de València —Francesc Soto<sup>56</sup> i Enric Duran i Tortajada,<sup>57</sup>— en la llista de l'Aliança d'Esquerres Antidinàstiques, liderada pel republicanisme blasquista en el qual aleshores militaven —i també foren elegits— el mateix Marco i Vicent Alfaro,<sup>58</sup> que en seria alcalde.

Marco dedica en les seues memòries un capítol a la fundació d'Esquerra Valenciana i a la trajectòria del partit:

*«Decidim crear Esquerra Valenciana, d'acord amb les meues idees autonomistes. Vaig fer un manifest, que signaren amb mi Faustí Valentín i Juli Just, diputats, i Hèctor Altabàs,<sup>59</sup> exdiputat de les Constituents. Hi ingressà també Vicent Alfaro, exalcalde.*

*Com que la nostra situació en la política nacional no ens permetia*

---

56 Francesc Soto i Mas (València, 1880 - Caussade, 1941). Industrial. Fundador de l'AVR, de la qual en fou regidor a València el 1931. A partir de 1936 continuà sent regidor en nom del PVE.

57 Enric Duran i Tortajada (València, 1895-1967). Poeta, dramaturg i polític. Fou membre d'EV i posteriorment del PVE.

58 Vicent Alfaro i Moreno (València, 1902 - Lausana, 1974). Militant del PURA. Elegit regidor de València l'abril de 1931. Alcalde de València des d'octubre de 1931 fins juny de 1932. Formà part d'EV partit del qual fou elegit secretari general el 1937 al 2n Congrés. Acabada la guerra fou condemnat a mort en sentència de 29 d'octubre de 1939. El 1941 fou indultat, tot i passar uns anys més en presidi.

59 Hèctor Altabàs i Alió. Metge i polític. Membre del PURA, pel qual fou escollit diputat al Congrés per València en 1931. El 1934 fou un dels fundadors d'EV.

ocupar càrrecs de govern, Valentín i Just ingressaren després respectivament als partits Unió [Republicana] i Izquierda [Republicana]. El primer fou magistrat del Suprem; el segon, ministre. Izquierda [Republicana] tan sols va poder reunir nou diputats; li'n faltava un per a constituir minoria. Instat per Barcia, doní el meu nom. Com a membre d'aquesta minoria vaig figurar en aquelles Corts. A les darreres em vaig adherir a la minoria d'Esquerra de Catalunya, la significació de la qual era idèntica a la del meu partit. En organitzar-se Esquerra Valenciana, me'n nomenà president, càrrec que vaig exercir fins a la fi de la guerra. Fundàrem un setmanari, La Bandera Federal, el mateix títol que publicà Blasco Ibáñez en la seua joventut. Un vell republicà en guardava la capçalera, que utilitzàrem. Després substituïrem el títol pel d'El Popular. L'escrivíem Alfaro i jo principalment. Ens ocupàvem de criticar la desastrosa administració municipal de Blasco i els seus corifeus, campanya que sostinguérem a l'Ajuntament fins que se'ns separà del càrrec de regidors.

El nostre partit creixia ràpidament mentre minvava l'Autonomista [es refereix al PURA] i baixava de manera alarmant el tiratge d'El Pueblo, l'esperit del qual s'havia perdut. Arribàrem a comptar disset casinos a la capital, quasi tots ells separats en massa d'aquell partit.

A les eleccions de les darreres Corts els d'El Pueblo foren derrotats estrepitosament. A la capital obtenien catorze mil vots contra setanta mil que avalaren la meua candidatura. Així morí aquell partit, de tan gloriosa història. El pare l'havia creat; el va matar el fill.»<sup>60</sup>

Segons el relat de Marco, el partit va continuar creixent:

---

60 MARCO MIRANDA, VICENT. *In illo tempore: Memorias*, p. 428



*«Esquerra Valenciana s'estengué a Castelló, presidida per Gaetà Huguet,<sup>61</sup> notable escriptor valencianista, com ho fou el seu pare, il·lustre patrici del mateix nom. Amb ell, representaven Castelló al Consell Federal, Miquel Peña Masip,<sup>62</sup> metge; Ferran Vivas,<sup>63</sup> comerciant i Ernest Alaman, professor mercantil; republicans prestigiosos. En aquella capital el partit arribà a reunir majoria, com a València i durant la guerra.*

*A València celebràrem un Congrés<sup>64</sup> [...]*

*El partit anava extenent-se per ambdues províncies. Es distingí per la prudència, la serietat, l'austeritat de la seua actuació, singularment durant la guerra. Prohibí als seus afiliats les confiscacions, comunes a tots els altres partits.*

*[...] Protestà sempre contra les extralimitacions i abusos que cometien individus o col·lectius. El Comitè del Front Popular de Castelló expulsà, per aquell motiu, els representants d'Esquerra Valenciana. Tanmateix, el partit, ple de vitalitat i de prestigi, continuà la seua tasca.*

- 
- 61 Gaetà Huguet i Sagarra (Castelló de la Plana, 1882-1959). Polític i patrici. El 1934 creà junt amb membres del PURA, d'Acció Republicana i de sectors del valencianisme polític castellanenc, ERPV, de la qual fou president. En honor del seu pare, el també polític valencianista i empresari Gaetà Huguet i Brea (Castelló de la Plana, 1848-1926), dotà econòmicament el premi Gaetà Huguet dels Jocs Florals de Lo Rat Penat de 1927 adjudicat aquell any a l'obra de Lluís Revest, *La llengua valenciana* (1930), text clau en el procés de les Normes de Castelló de 1932 en l'èxit de les quals va tenir un paper determinant Huguet.
- 62 Miquel Peña i Masip (Castelló de la Plana, 1899-1975). Metge i persona molt vinculada a Gaetà Huguet. Presidí l'Acció Republicana d'Azaña a Castelló. Fou membre d'EV. Fou un dels signants de les Normes de Castelló de 1932. S'exilià a França i després a Mèxic DF d'on va tornar el 1973.
- 63 Ferran Vivas i Lloret (Castelló de la Plana, 1893-1964). Comerciant. Membre d'EV.
- 64 Es refereix al primer dels tres congressos d'EV, celebrat al març del 1936, a València, en el qual Marco, acabat d'escollir diputat pel Front Popular, esdevingué president del partit.

[...]

[...] *No deixàrem de prestar ajuda a molts i de donar molts importants serveis als que, de filiació dretana, consideràvem injustament perseguits. Així salvàrem no poques vides i traguérem de la presó molts detinguts.*

[...] *vençuda la República, se'ns ha perseguït amb el mateix acarnissament que a les altres forces del Front Popular.»<sup>65</sup>*

Esquerra Valenciana va celebrar el 2n Congrés el 20 de febrer de 1937, a València, en un moment en què, segons dades del mateix partit, comptava amb deu mil afiliats i dèsset centres només a la capital del país i un 3r Congrés i últim, el 7 de desembre de 1938, a Mislata, del qual fins ara no tenim cap més notícia que la resolució del partit de manifestar la seua adhesió incondicional a la República.

Marco, com a diputat en les Corts espanyoles des de 1931 fins a 1939, va fer sentir la seua veu en assumptes molt incòmodes, sempre amb aquell punt d'ardor idealista que va marcar tota la seua trajectòria. Adquirí sobretot un notable protagonisme parlamentari a compte del seu posicionament clar i contundent contra les greus conseqüències de la Revolució d'Astúries d'octubre de 1934 i del paper del govern presidit per Lerroux. El cas és que, impressionat pel dramatisme dels esdeveniments, va viatjar tan aviat com va poder cap al nord, convençut que les maldats que públicament s'estaven atribuint als revolucionaris eren invencions malintencionades dels enemics del règim. Fet i fet, a Còrdova havia pogut comprovar personalment, com a governador civil, fins a quin punt podia arribar la capacitat de maniobra dels adversaris

---

65 MARCO MIRANDA, VICENT. *In illo tempore: Memorias*, p. 429-430.

de la República. Així mateix, era molt conscient tant de l'animadversió d'un estament militar que «caciquejava», com d'un cos de la Guàrdia Civil poc de fiar i que, al capdavant, tanta importància havia de tenir en la generació del clima d'odi social que va precedir la Guerra Civil.

Durant els tres dies que va passar a Oviedo i Gijón junt al diputat socialista de Salamanca, José Andrés Manso,<sup>66</sup> amb qui havia coincidit al tren durant el viatge, va ser testimoni del que va qualificar com una de les repressions més brutals que mai no s'havien conegut a Espanya. Sobre el terreny, l'exèrcit colonial del general Juan Yagüe, seguint les instruccions del general Francisco Franco donades des de la Jefatura del Estado Mayor, es va acarnissar amb els vaguistes asturians com ja havia fet amb anterioritat al Marroc. De fet, del que es tractava era de terroritzar la població civil. Els soldats van torturar, violar i assassinar homes, dones i nens. En l'avanç de les tropes es van utilitzar els presoners civils com a escuts humans i es van saquejar i destruir cases i comerços. A allò que foren autèntiques operacions de neteja per part de l'exèrcit cal afegir encara la repressió policial que va dirigir el comandant de la Guàrdia Civil, Lisardo Doval, delegat d'Ordre Públic del Ministerio de la Guerra. Es calcula que la campanya de terror es va saldar amb uns dos mil civils morts.

---

66 José Andrés Manso (Salamanca, 1896 - La Orbada, 1936). Professor i advocat. Diputat socialista per Salamanca entre 1933 i 1936. Detingut a Salamanca el 19 de juliol de 1936, ingressà dos dies després a la presó Provincial juntament amb Julio Barbero, directiu de la Casa del Pueblo de Salamanca, i Casto Prieto Carrasco, alcalde de Salamanca per IR. La nit del 28 de juliol foren salvatgement torturats i arrossegats en una camioneta durant alguns quilòmetres fins a la Orbada. Arribats al lloc, Barbero fou escapçat. Prieto mort a trets i Manso, toreat i assassinat a l'estoque.

El 30 de novembre de 1934 Marco plantà cara amb la veritat a un hemicicle molt escalfat pels diputats de les dretes disposats a amagar a tota costa l'abast de la repressió i a defensar a ultrança l'exèrcit. El diputat volia que el Govern intervinguera i esclarira els fets. No era la primera vegada que s'havia manifestat en aquest sentit. De fet, amb anterioritat, ja havia escrit al Ministre de la Guerra, Diego Hidalgo, advertint-li de la gravetat de l'assumpte. Sobre la taula hi havia també el cas d'un periodista valencià assassinat. Es tracta de Luis de Sirval, de 36 anys, pseudònim de Luis Higón Rosell,<sup>67</sup> mort per l'oficial del Tercio, el búlgar Dimitri Iván Ivanoff, el 27 d'octubre de 1934, al pati de la comissaria d'Oviedo. El periodista pensava publicar una informació sobre la mort aquell 13 d'octubre de l'adolescent i militant comunista Aida de la Fuente en San Pedro de los Arcos, un assassinat en què hauria està implicat Ivanoff juntament amb altres legionaris. El cas és que Sirval va ser detingut i executat abans que no poguera publicar ni un borrall del que havia passat. Marco, personalment, havia investigat el cas de Sirval sobre el terreny durant el seu pas per Astúries, tot demostrant un gran coratge. Sobre aquest fet escriu en les seues memòries,

*«La versió oficial deia que el periodista havia intentat agredir al rus Ivanoff, oficial del Tercio, qui el va matar. Deien que el suposat agressor era comunista. És ben sabut que el malaurat Sirval no era comunista ni intentà agredir a ningú, detingut com estava en un calabós. En registrar la seua maleta veieren fullets i fotografies de la informació recollida a Villafria. Allà l'assassinaren tres oficials, Di-*

---

67 Sobre la vida de Luis de Sirval veieu RÍOS CARRATALÀ, JUAN ANTONIO. *Hojas volanderas. Periodistas y escritores en tiempos de la República*; i MONTANER, RAFAEL «Muerte accidental de un periodista», *Levante*, 11 de desembre de 2011, p. 23.

*mitri Ivanoff, Pando Caballero i Rafael Florit de Togores. Una dona, des d'un balcó o una finestra que donava a la comissaria, presencià la tragèdia».*<sup>68</sup>

Durant aquella tensa sessió plenària del darrer dia de novembre, els diputats de les dretes interromperen contínuament l'orador i especialment quan es referí a la mort d'almenys huitanta persones, molts d'ells nens i dones. Marco fou tractat com un traïdor. Els diputats monàrquics i de la dreta clamaren vilment pels successos de Casas Viejas ocorreguts al gener de 1933 i, fins i tot, algú preguntà retòricament des del seu escó pels morts de Còrdova del maig de 1931. El ministre d'Estat, Juan José Rocha García,<sup>69</sup> li va retraure que les seues paraules contribuïen només a alimentar una campanya contra Espanya ordida a l'estranger a compte dels Fets d'Astúries. Per al ministre, tal i com recollia la premsa, les paraules del diputat valencià eren tan sols fets hipotètics basats en les imaginacions d'algunes persones. Que foren, doncs, els tribunals els que decidiren la veritat, els que esbrinaren, també, què va passar realment amb Sirval.

*«El senyor Marco Miranda va dir que amb les dades que té, anirà als Tribunals de justícia».*<sup>70</sup>

L'ABC, decantat claríssimament a favor de l'exèrcit i el govern, es féu ressò com la majoria dels diaris d'Espanya de la polèmi-

---

68 MARCO MIRANDA, VICENT. *In illo tempore: Memorias*, p. 438.

69 Juan José Rocha García (Cartagena, 1877 - Barcelona, 1938). Advocat. Membre del PRR i amic personal de Lerroux.

70 Veieu, *Diario de Sesiones de las Cortes*, 30 de novembre de 1934, p. 5197-5200 i «Marco Miranda parla de la repressió del Govern a Astúries», *La Correspondencia de Valencia*, 30 de novembre de 1934, p. 5.

ca, i obrí secció amb un titular ben directe: «*Una intervenció del senyor Marco Miranda sobre la repressió de la força pública a Astúries provocà un moviment d'indignació en la cambra contra aquest diputat.*»<sup>71</sup>

El 4 de desembre, Marco, va complir amb el que havia promés a la Cambra i interposà una denúncia als tribunals amb la intenció que s'hi esclariren tots els aspectes de la repressió en Astúries. El seu informe sobre els fets violents comesos pels legionaris a les barriades d'Oviedo a partir de la seua pròpia investigació és rigorós. A més d'aquesta actuació davant la justícia el diputat constituí també un comitè per a arribar fins al fons de l'assumpte, en el qual s'integraren dos germans del periodista assassinat i els polítics Julià Gorkin<sup>72</sup> i Juli Just.

Finalment l'únic acusat, Ivanoff, va ser condemnat a només sis mesos i un dia de presó menor i al pagament a la vídua del periodista de 15.000 pessetes, una indemnització que aconseguí eludir en declarar-se insolvent.<sup>73</sup>

Definitivament, l'Estat i les trames de la dreta van poder més que la tossuderia de Marco que va veure amb impotència com persones influents pressionaven els testimonis presentats per Marco i el diputat socialista Manso perquè declararen el contrari o bé en desistiren. Fet i fet, se'n dolgué Marco, abans va morir la República que es va poder condemnar els repressors d'Astúries.

---

71 *ABC*, 1 de desembre de 1934, p. 21.

72 Julià Gómez i García-Ribera (Benifairó de les Valls, 1901 - València, 1987). Polític i escriptor de filiació comunista conegut amb el pseudònim de Julià Gorkin.

73 El judici contra Ivanoff tingué lloc a Oviedo el 5 d'agost de 1935.

## 6. UN VALENCIÀ DE DIPUTAT DE LA MINORIA CATALANA

El 1934 també va estar marcat per la proclamació, el 6 d'octubre, de l'Estat català per part del president Lluís Companys. Marco pràcticament no es referí a aquest episodi malgrat que arribà a tenir una relació política aparentment estreta amb el líder català a partir del seu empresonament i durant la Guerra Civil. Així, el diputat valencià fou un dels líders que forma part juntament amb Azaña, Just, Esplà, Casares Quiroga, Ortega y Gasset i d'altres destacats polítics de la comitiva que va visitar Companys a la presó de Madrid el 15 de febrer de 1935.<sup>74</sup> Per aquell temps Marco, definitivament, ja s'havia decantat cap a posicions clarament valencianistes que intentà articular i liderar. La impressió és que ho feia sense perdre de vista tant les enormes limitacions com el marc general de la política estatal.

Així les coses, a finals del 1935, ell i el líder del galleguisme, Alfonso Daniel Rodríguez Castelao, adrecen una carta a Companys, pres aleshores al Penal del Puerto de Santa María, en nom d'Esquerra Valenciana i del Partido Galeguista. La intenció de la missiva és constituir un ample front per a l'establiment d'una

---

74 «A la Presó de Madrid. Visites al president i ex-consellers». *La Humanitat*, 16 de febrer de 1935, p. 1.

República federal que unisca, «[...] *tots els partits immaculadament republicans i valerosament autonomistes, regionalistes o nacionalistes, en una força poderosa i nova*».<sup>75</sup> El primer objectiu d'aquest ample front ha de ser canviar la Constitució espanyola. El dirigent català contesta el 7 de desembre des de la presó manifestant la seua adhesió a la proposta i anunciant que traslladarà la decisió final a la direcció del seu partit.

Amb aquesta idea de constitució d'un front republicà de partits nacionalistes acudí Marco el gener de 1936 a la presó de Santa Maria per a conèixer de primera mà l'opinió del president de la Generalitat. En la visita coincideix amb el director de *La Humanitat*, Josep Maria Massip i amb el també periodista i secretari de Companys, Josep Antoni Trabal. L'acompanya el seu amic i líder també d'EV, Vicent Alfaro. En unes declaracions recollides per Massip, Marco assegura que la situació de València és en aquell moment excel·lent per a les idees autonomistes que fins i tot comparteixen els sectors obreristes, tota una novetat en la política valenciana. El valencianista insisteix en la idea de la unió per la República federal i s'esplaia en la imatge d'una «[...] *Catalunya poderosa i plena de sentiments generosos, que els enemics no coneixen o fingeixen desconèixer, organitzada ja autonòmicament, a desgrat del parèntesi d'avui ha d'ésser per als altres pobles la que principalment els porti a la victòria*».<sup>76</sup>

Quan Companys i els consellers de la Generalitat isquen de la presó, Marco anirà a Barcelona per a participar en els actes de

---

75 «Per a un front únic autonomista en la República. València i Galícia a Lluís Companys», *La Humanitat*, 21 de desembre de 1935, p. 1.

76 «Per un front autonomista d'esquerres. Unes declaracions del diputat d'Esquerra Valenciana, Sr. Marco Miranda», *La Humanitat*, 5 de gener de 1936, p. 12.



benvinguda que es retransmetran als alliberats amb una delegació valenciana d'unes huitanta persones. Als actes se sumaran també membres del PVE.

Durant la seua estada a Barcelona aprofita també per a visitar el centre d'Actuació Valencianista d'Esquerra del carrer Aldana, la redacció de *La Humanitat* i fins i tot intervé per la ràdio per a referir-se «amb paraules plenes d'emoció a l'homenatge que avui retrà tot el poble català als consellers i President recentment alliberats».<sup>77</sup> Val a dir que, l'entitat valencianista establerta a Barcelona, fundada el 1932, es constituí en un autèntic pont entre el Principat i el País Valencià.<sup>78</sup> Justament, l'octubre de 1933 AVE havia organitzat una visita de Marco al president Francesc Macià.

L'homenatge a Companys després del seu alliberament no serà l'únic moment en què Esquerra Valenciana i ERC tindran ocasió de mostrar les seues bones relacions que acabaran amb la incorporació de Marco el 16 de març de 1936 a la minoria catalana del Congrés dels Diputats liderada per ERC. Marco acabava de ser reelegit diputat al Congrés, a les eleccions legislatives celebrades el febrer, aquesta vegada en representació d'EV —amb el suport del PVE— a la llista del Front Popular per la ciutat de València.

Quinze dies abans, Marco ja havia anunciat en un acte públic de confraternització a la seu d'AVE la seua integració al grup d'Esquerra en les Corts. Sens dubte, l'acte, amb la presència entre d'altres del diputat d'ERC Jaume Aiguader i de Vicent Gur-

---

77 «Vicenç Marco Miranda és a Barcelona», *La Humanitat*, 1 de març de 1936, p. 3.

78 GONZÁLEZ VILALTA, ARNAU. *Valencianistes a Catalunya. Actuació Valencianista d'Esquerra a Barcelona (1932-1937)*.

rea<sup>79</sup> i Vicent Alfaro per Esquerra Valenciana i fins i tot d'Eduard Buil,<sup>80</sup> un dels periodistes més destacats d'*El Mercantil Valenciano*, constitueix una escenificació magnífica de l'aliança entre les dues formacions. Serveix també perquè el valencianisme republicà d'esquerres marque distàncies públicament amb el regionalisme conservador i claudicant que representava d'una banda Lo Rat Penat al País Valencià i, de l'altra, la Lliga al Principat, com es dedueix de l'exaltada intervenció que fa Alfaro.

Segons el cronista de *La Humanitat*, Marco Miranda arranca el seu discurs amb tota una declaració d'intencions: no és pot ser valencianista si no s'és d'esquerra. No en va, l'acte s'aprofita també per a manifestar de manera clara la reivindicació d'un catalanisme sense vacil·lacions o recels locals com confirmen les paraules del líder valencianista resumides pel diari:

*«Català i valencià és el mateix. Llengua, esperit i llibertats. La Mediterrània gloriosa, uneix la Pàtria catalana amb la valenciana i en fa una de sola. Recorda Ausiàs Marc i la col·laboració que l'orador va prestar a Lluhí i Xirau<sup>81</sup> a la Comissió d'Estatuts de les*

---

79 Vicent Gurrea i Escrich. Amic inseparable de Marco, el va acompanyar el 1931 durant els avalots anticlericals de Còrdova. Militant destacat d'EV, fou regidor de València i diputat provincial durant la guerra. El 1937, al 2n Congrés d'EV, fou escollit president del Comitè provincial de València. Acabada la guerra fou condemnat a mort i, finalment, indultat. En llibertat des del 15 de juliol de 1943, s'exilià a l'Argentina.

80 Eduard Buil Navarro (València, 1898-1973), Periodista i autor teatral vinculat al valencianisme cultural. Durant la guerra va treballar també per al diari *Adelante* òrgan d'expressió del PSOE. Des de 1939 i fins a 1967 estigué exiliat a Algèria i al Marroc. En tornar a València s'incorporà a *La Hoja del Lunes* on escriví amb diversos pseudònims.

81 Es refereix a: Joan Lluhí i Vallescà (Barcelona, 1897 - Mèxic DF, 1944), fundador de *L'Opinió* i un dels principals líders d'ERC, que fou diputat al Parlament de Catalunya i conseller de la Generalitat; i a Antoni Xirau i Palau (Figueres, 1898 - Bagneux, 1977), primer director de *L'Opinió*, redactor del projecte d'Estatut del 1932 i diputat d'ERC

*Constituents. Les vostres glòries —digué— són les nostres glòries. València reconeix que Catalunya és la seva mare. Tributà un record a les figures de Vinatea i Candà. Es preguntà què entenen per “Antipàtria” els enemics de la llibertat. La pàtria, que és un sentiment, comença a la llar, segueix al municipi i arribà allí on hi ha identitat de sentiments, de llengua, d'esperit. En no entendre-ho així les dretes “patriòtiques”, de fet, destrueixen el que diuen estimar. Nosaltres volem totes les llibertats en absolut. Si algú s'hi oposa, abans que esclaus seríem separatistes d'aquell que s'hi oposés. Declara que els valencians defensaren l'Estatut de Catalunya, per a obrir camí al seu. Però que aquell sigui ferm, clar, sense confusions. Les dretes no agrairien les transaccions que l'autonomisme acceptà de les Constituents. València farà un Estatut semblant. I és un disbarat que algú contraposi l'agricultura i la indústria de Catalunya i València que no es combaten sinó que es completen.»<sup>82</sup>*

Més tard, en el Casal d'ERC de la Gran Via de les Corts Catalanes, Marco defensà la necessitat de combatre el capitalisme, l'Església i el militarisme i aprofità també per a titllar la Lliga, despectivament, de partit d'interessos. Finalment, fent seua la imatge d'una sardana afirmava que valencians i catalans ballarien «[...] a un mateix ritme i si algú vol trencar-lo el ritme devindrà irat i s'estrenyeran les mans en defensa de les llibertats de tots!».<sup>83</sup>

El silenci que va guardar durant la seua primera etapa com a diputat sota les ordres d'un Lerroux de qui discrepava profun-

---

al Parlament de Catalunya.

82 «València a Catalunya. Importantíssim acte de confraternitat nacionalista», *La Humanitat*, 4 de març de 1936, p. 12.

83 «Al Casal Català de l'Esquerra de l'Eixampla», *La Humanitat*, 4 de març de 1936, p. 12.

dament es va poder trencar així durant la legislatura encetada el febrer de 1936 a les Corts republicanes com a membre de la Minoria Catalana. Així i tot, mai no va ser un diputat massa prolífic en intervencions tal i com ell mateix reconeix en els seus escrits.

Marco va prendre part en assumptes com la defensa de la Federación Universitaria Escolar de la qual formaven part els seus fills,<sup>84</sup> en contra de la proposta de les dretes de prohibir la pertinença dels militars a la maçoneria<sup>85</sup> o en el debat a compte dels casos de corrupció de l'«estraperlo» i Tayá,<sup>86</sup> tots dos d'un gran impacte polític i que, al capdavant, van representar l'enfonsament del PRR de Lerroux.<sup>87</sup> Va intervenir també en qüestions que directament afectaven el País Valencià com la del reinici de les obres del ferrocarril de Conca a Utiel o l'exportació de taronges a l'estranger.<sup>88</sup>

El dirigent valencià fou sobretot un polític atípic. Les seues posicions, ben sovint contràries al que es podria considerar una certa lògica de partits, el convertien, segons el que sabem pel seu propi testimoni, en un polític singular com si en realitat, i tal i com

---

84 Veieu la intervenció de Marco en el *Diario de las Sesiones de Cortes. Congreso de los Diputados*, 20 de febrer de 1934, p. 1.054-1.057.

85 Veieu la intervenció de Marco en el *Diario de las Sesiones de Cortes. Congreso de los Diputados*, 27 de febrer de 1935, p. 6.389.

86 El cas Tayá o assumpte Nombela és un cas de corrupció que afectà a finals de 1935 el president Alejandro Lerroux, el qual fou acusat pel funcionari Antonio Nombela d'indemnitzar de forma fraudulenta la Compañía de África Occidental, propietat de Antonio Tayá. Aquesta prestava per contracte públic —rescindit el 1929— el servei de transport marítim entre les colònies de Guinea Equatorial i Fernando Poo.

87 Veieu la intervenció de Marco en el *Diario de las Sesiones de Cortes. Congreso de los Diputados*, 7 de desembre de 1935, p. 11.248-11.254. Veieu també TOWSON, NIGEL. «Escandalos políticos en España», dins: *Historia y política*, desembre de 2000, p. 31-42.

88 MARCO MIRANDA, VICENT. *In illo tempore: Memorias*, p. 441.

faria notar en una ocasió el seu amic Esplà, Marco no en fóra, de polític. Una actitud, val a dir, que el va apartar de nomenaments rutilants tot i la seua participació destacada en el canvi de règim i la seua vàlua. Al respecte, va escriure:

«[...] *Malgrat els meus anys de lluita en la política, jo no era polític, mai no ho vaig ser, no ho seria demà, victoriosa de nou la República.*

[...]

*Política és ocultar, callar o defensar els abusos quan els cometen els amics. I jo no he sabut fer això. Polític és qui dóna la raó als amics, encara que no la tinguen i no la reconeix en els enemics, si la tenen. Aquests, si són polítics, no ho agraeixen; els amics, ho censuren. No sóc polític, decididament. El polític ha de dimitir de la seua independència freqüentment, quan així convé al cap o al partit, encara un i l'altre obren amb tota raó. El polític no assolirà càrrecs elevats si deixa d'assistir a les tertúlies del cap i no siga una miqueta criat, més o menys dignament. Jo mai no he assistit a cap tertúlia.*

*El cap no vol col·laboradors que discuteixen els seus actes, que revisen els seus projectes, que s'oposen als seus propòsits. D'aquesta xacra, en pateixen tots; no en fou una excepció Azaña. A més, el que desitge un càrrec ha de redoblar aquells serveis i demanar-ho, arribada la saó. A mi els càrrecs mai no em van traure la son, però encara desitjant-los, no haguera servit per a sol·licitar-los. No, no sóc polític.»<sup>89</sup>*

Malgrat aquestes afirmacions fetes des del seu caràcter humil, Vicent Marco Miranda fou, des de la fundació d'Esquerra Valenci-

---

89 MARCO MIRANDA, VICENT. *In illo tempore: Memorias*, p. 442-443.

ana el 1934, el polític més important del valencianisme republicà, tant per la seua dilatada trajectòria prèvia com per la visibilitat i projecció institucional que aportà al moviment.

## 7. UN MAÇÓ CONVENÇUT

*«Jo he declarat, senyors diputats, en una de les meues interrupcions que sóc maçó, i us dic també que en la meua modestíssima vida, una de les coses que jo estime com un gran honor, entre els pocs que la sort m'ha deparat, és el d'haver ingressat en aquesta Orde.»<sup>90</sup>*

**Vicent Marco Miranda**

Un dels aspectes importants de la vida de Marco és la seua adscripció a la maçoneria la qual, com hem vist, arribà fins i tot a defensar amb vehemència a les Corts quan l'extrema dreta intentava barrar-li el pas en l'exèrcit. Certament, el valencià va ser, com molts dels republicans més assenyalats, un maçó convençut.

D'acord amb la documentació del Tribunal Especial para la Represión de la Masonería y del Comunismo, va ingressar en la lògia Patria Nueva número 4 de València, adoptant el nom simbòlic de «Liberto» i arribant a obtenir el grau maçònic 33 de Sublim Gran Inspector General. Així mateix, va tenir el càrrec d'Orador

---

90 MARCO MIRANDA, VICENT. Intervenció en el debat sobre la Maçoneria en els cosos armats celebrat a les Corts. *Diario de las Sesiones de Cortes. Congreso de los Diputados*, 27 de febrer de 1935, p. 6.389.

d'aquesta lògia i fou representant de la Regional de Levante davant la 7a Asamblea Nacional Simbólica celebrada a Gijón al juny de 1928 i Suplent a la de Madrid de 1931. La lògia Patria Nueva tenia, segons explica l'historiador Vicent Sampedro, els orígens en el triangle Patria, constituït provisionalment el 23 de novembre de 1922 al Grau de València, que va rebre el número 93 dins de l'obediència del Gran Oriente Español.<sup>91</sup> A més, la lògia estava sota els auspicis de la Federación Valentina.

Patria Nueva es constituí com a lògia el 1924 amb 12 membres. A partir de 1925 adquirí una major importància amb la incorporació de personatges importants que aleshores militaven en els sectors del lerroixisme més radicalitzat i que van destacar en la lluita contra la dictadura de Primo de Rivera. Marco forma part d'aquest grup influent i aquell mateix any participa en les reunions de grans mestres; va arribar a ser el primer gran mestre de la Gran Logia Simbólica Regional del Levante on va assolir el grau 18 el 1921 i va ser exaltat al grau 33 al maig de 1927.

Segons Sampedro, la seua influència serà determinant per atraure afiliacions a la Gran Logia de la qual és gran mestre. De Patria Nueva formen part, a més, el tinent coronel José Bermúdez de Castro, «Mandonio», o Manuel Hernando Solana, «Prim», iniciats el 1925 i que participaren amb Marco en la fracassada «Santjoanada» del 24 de juny de 1926.

Al juliol de 1931 Marco fou escollit vocal suplent del Gran Consejo Federal Simbólico del Gran Oriente Español. A partir d'aques-

---

91 SAMPEDRO I RAMO, VICENT. *La maçoneria valenciana i les lògies accidentals durant la Guerra Civil*, p. 43-54.



ta data la relació del líder valencianista amb la maçoneria aniria diluint-se en paral·lel al seu distanciament del blasquisme molt introduït en l'orde.

Marco, segons ell mateix explica, entrà a formar-ne part amb una barreja de recel i curiositat, amb més de quaranta anys d'edat i a instància de Josep Baixauli, regent de la impremta d'*El Pueblo*. El seu primer contacte li resulta del tot sorprenent:

*«[...] Sols a la Cambra de Reflexions, l'espectacle em va semblar pueril. Aquell llum, aquella calavera, aquelles màximes escrites a la paret, el misteri que m'envoltà en arribar, embenats els ulls, em predisposaven a la contra. Amb els ulls tapats de nou, vaig ser conduït al temple, on vaig sentir un estrany soroll, el de les maces. Començà l'interrogatori. Vaig conèixer la veu que em preguntava i la sorpresa em va afalagar. Ignorava que fóra maçó. Celebri que ho fóra un home tan intel·ligent, tan afable. Era don Tomás Giménez Valdivieso, notable escriptor, il·lustre secretari de l'Ajuntament de València. Quan obriren el llum, vaig creure advertir quelcom de ridícul en la decoració del temple, el ritu, les insígnies i l'actitud dels circumstants, coneguts meus alguns. Així ho vaig manifestar quan em preguntaren la meua impressió sobre tot allò. Després vaig reconèixer que podia ser necessari; allò que m'havia semblat còmic, imposava seriositat. Els enemics de la Maçoneria, jesuïtes i clergues de tota classe, tracten de menysprear, fent-los objecte de burla, els nostres ritus, insígnies, llenguatge. Tot és summament senzill comparat amb el ritu, les insígnies, el llenguatge, la vanitat dels que s'anomenen ministres de Déu. Fan befa precisament d'allò en què la Maçoneria s'assembla a la seua i a d'altres religions. I un mandil o una banda són menys antiestètics que la sotana, el balandram, el roquet, l'alba i la mitra; els ritus maçònics, molt menys complicats*

*que els de missa, i el llenguatge, més clar i a l'abast de tothom, no com el llatí, que no entenen molts dels que el pronuncien [...]*»<sup>92</sup>

La seua visió sobre la Maçoneria és amable, entesa com un espai on els més tímids amb dificultats per a reeixir socialment poden adquirir habilitats, on s'imposen unes condicions de vida honesta, sentiments elevats, tolerància, on s'inculca l'estima a la llibertat i al próisme però on també cal vigilar aquells que s'acosten buscant només el triomf en la política o el suport als seus afanys econòmics.

*«[...] la Maçoneria és això, respecte d'un mateix i dels altres, llibertat de pensament i de consciència; és religió —de reliquere— o unió d'homes de bona voluntat i de bones costums, sense distinció de creences ni de races, dedicada a la perfecció d'un mateix i al progrés dels pobles. Es coneix doctrina millor? [...]*»<sup>93</sup>

D'altra banda, nega que comunisme i Maçoneria siguen la mateixa cosa, recorda que els seus membres han estat perseguits en la Rússia revolucionària o que l'orde també ha comptat amb membres pertanyents a l'Església o a les monarquies d'arreu d'Europa. Al seu parer, la decadència de la Maçoneria arribà just quan les lògies començaren a admetre amb massa facilitat polítics que les «*suposaven propícies a la conspiració*». Com siga, considerat un «*escèptic pel que fa a creences, doctrines i partits*» serà només en la Maçoneria on al líder polític li ha semblat «*besllumar veritats immutables, eternes*». Marco pagarà molt cara la seua fidelitat als ideals maçònics. A causa d'aquelles idees,

---

92 MARCO MIRANDA, VICENT. *In illo tempore: Memorias*, p. 444.

93 MARCO MIRANDA, VICENT. *In illo tempore: Memorias*, p. 445.

cap dels perseguits que va afavorir durant la guerra acudirà a ajudar-lo quan canvien les tornes i el perseguit siga ell. Donarà testimoni d'aquesta injustícia en *Cuatro gatos* quan explique que al seu poble, els vencedors s'han negat a auxiliar-lo per la seua condició de maçó, més concretament pel seu discurs de 1935 a les Corts. Se n'assabenta per la seua germana Lola a qui li ho ha explicat una de les persones que ell mateix va salvar durant la guerra integrat en una mena de comitè d'addictes al règim franquista que s'ha format a Borriana amb la idea d'intercedir per alguns dels perseguits. Marco li adreça a aquest adherit al règim una carta que, lògicament, mai no li arribarà:

*«Benvolgut Manuel: Quan et vaig traure de la presó, com a tants altres, feia algun temps que havia revelat al Congrés la meua condició de membre de la Maçoneria. Cap de vosaltres, no obstant això, sentí escrúpols d'acudir a mi en demanda de socors. Sapieu ara que us els vaig prestar per ser maçó. Vull dir que vaig tenir l'honra de ser admés en la Maçoneria perquè posseïsc aquests sentiments amb vosaltres pràcticament exercits. I ara em retraieu allò que impulsà a protegir-vos, convençut que no trobaria reciprocitat, si de cas la buscara? Vosaltres em demanàreu favor; jo no he sol·licitat el vostre ni el demanaré mai. Tenim, sens dubte, consciències distintes. La vostra us imposa aqueixa actitud; la meua, la que adoptí. Vosaltres quedàreu satisfets; jo, també. I que jutge el moro Muça».*<sup>94</sup>

El 9 de gener de 1942, el Juzgado Especial del Tribunal para la Represión de la Masonería y el Comunismo el condemna en rebel·lia a trenta anys de reclusió major i inhabilitació absoluta

---

94 MARCO MIRANDA, VICENT. *Cuatro gatos* (Memorias 1939-1942), p. 221-223.

perpètua per a l'exercici de qualsevol càrrec de l'Estat, corporacions públiques o oficials, entitats subvencionades, empreses concessionàries, gerències i consells d'administració d'empreses privades així com càrrecs de confiança, comandament i direcció en aquestes empreses. Signaven la sentència el general Andrés Saliquet, el general Ricardo de Rada, el feixista Wenceslao González Oliveros i el falangista José Pradera Ortega.

Curiosament, durant tota la investigació els perseguïdors de Marco van ser incapaços de trobar ni diners ni un sol bé material a nom seu, la qual cosa els causa admiració. En una de les diligències de la instrucció judicial en relació a la seua pertinença a la maçoneria de 5 de setembre de 1939, el funcionari anota sorprès:

*«[...] és cosa de veure, tractant-se de persona de tant de relleu polític a València, no se li hagen trobat més béns que el xalet que ocupava i el mobiliari i una petita quantitat en un compte que tenia al Banco Hispano Americano».*<sup>95</sup>

---

95 Diligència núm. 29 a instància del jutge Fanjul de 5 de setembre de 1939, adjunt al Sumari núm. 289, Tribunal núm. 448, contra Vicent Marco Miranda, instruït pel jutge especial núm. 2. [Documentació de Fèlix Marco i Orts].

## 8. UNA GUERRA CONTRA EL FEIXISME I EL PASSAT

*«Les causes i concauses certes que concorregueren a la rebel·lió foren aquestes: vanitat, orgull, ambició, egoisme, odi: si alguna més, ni una menys. Amb això es pot destruir, però de cap manera edificar, no dic un Imperi, ni tan sols una humil cabana. [...] Un estat liberal i democràtic, una República amb lleis igualitàries, amb dret a proclamar cadascú el seu pensament i a escollir els seus governants, que done accés a la funció pública a tots els ciutadans, que no reserve llocs distingits als que els tenen en règim de privilegi, fereix vanitats i orgull, egoismes i ambicions».*<sup>96</sup>

Vicent Marco Miranda

L'alçament militar volia posar fi a les esperances i afanys d'una República avançada capaç de traure Espanya de l'endarreriment secular a què l'havia sotmés el bloc reaccionari. Era la reacció, la resistència, tal i com constata Marco, dels capitalistes, els militars i l'Església a les demandes de les classes populars encarrilades mitjançant el nou règim republicà:

*«Una República atenta als seus deures nascuts dels problemes*

---

96 MARCO MIRANDA, VICENT. *Cartas a mi nieto*. p. 12.

*que planteja la vida nacional, demanarà al capitalista el que en justícia ha de percebre l'obrer; posarà traves al lliure arbitri el militar, deixarà de mantenir el clero i minvarà els seus ingressos posant límit a les seues activitats. Amb tot això es ressentirà l'egoisme dels interessats en els quals es perpetue la tradició. D'aquestes ferides de vanitat, l'orgull, l'egoisme i l'ambició naix, flor del mal, l'odi implacable de les forces tradicionals a tots els que consideren enemics seus, embogeixen quan consideren que el món fou sempre com ells desitjaven i que desplaçar-los d'on estigueren sempre és agressió vil, acció rèproba, tremend sacrilegi, obra de desolació. Heus ací, xiquet, les causes i concauses de la nostra Guerra Civil, forjada per a enderrocar un règim que, concorde amb la justícia dels temps, intentava reduir un poc vanitats, orgulls, ambicions, egoismes i privilegis».<sup>97</sup>*

Marco, de València estant, juntament amb altres polítics com Diego Martínez Barrio i Mariano Ruiz-Funes o de militars com el coronel Joaquín Tirado, va voler participar des del primer moment en l'organització militar de la guerra. També s'implicà Esquerra Valenciana representada pel militar Josep Benedito<sup>98</sup> en la Delegació de Guerra del Comité Executiu Popular. Benedito, oficial d'artilleria afiliat a la formació valencianista, serà també l'encarregat d'organitzar les columnes valencianes que partiran al front

---

97 MARCO MIRANDA, VICENT. *Cartas a mi nieto*. p. 14.

98 Josep Benedito i Lleó (València, 1905-1988). Militar. Procedent del PURA fou militant d'EV des de la seua fundació el 1934. Benedito ja havia estat un dels militars compromesos amb Marco i d'altres republicans contra el directori de Primo de Rivera. Durant la guerra, i sent tinent retirat d'artilleria, fou nomenat responsable de la Delegació de Guerra del Comité Executiu Popular en nom d'EV on jugà un paper molt important. Des d'aquest càrrec organitzà les columnes de guerra valencianes que marxarien al front de Terol, una de les quals dugué el seu nom, Columna Torres-Benedito. Acabada la guerra fou emprisonat, condemnat a mort, indultat i alliberat el 1943.

de Terol com la Torres-Benedito que operà a la zona de Mora de Rubielos.<sup>99</sup> Marco va visitar freqüentment Madrid i també les trinxeres del front de Llevant.<sup>100</sup>

Tant ell com Esquerra Valenciana seran protagonistes destacats durant la guerra de la vida política: promovent un *Avantprojecte d'Estatut de la Regió Valenciana*, aprovat el febrer de 1937, al seu 2n Congrés; i participant en mítings de suport a la República, alguns de molt importants, com el que va tenir lloc contra el feixisme al camp de Mestalla el 23 d'agost del 1936 i on Marco parlà com a representant del valencianisme republicà en nom d'EV i PVE,<sup>101</sup> tot defensant la democràcia i una transformació profunda de la societat.

En aquell mític míting, ple fins a la bandera i en presència de personalitats com el socialista Ángel Galarza o Dolores Ibárruri «Pasionaria», Marco afirmà, retòricament, que a l'Espanya negra «*cal aplastar-la, cal véncer-la, cal matar-la*».<sup>102</sup> Està reconeixent, sens dubte, la importància que la revolució social havia adquirit en l'esclat de la guerra:

«[...] *Nosaltres sabem i cec serà el que no ho veja, que la societat*

---

99 «Las milicias de Esquerra Valenciana», *La Correspondencia de Valencia*, 15 d'agost de 1936, p. 1.

100 Sobre les anècdotes de la guerra i les visites al front de Marco veieu els capítols, «La Guerra Civil» i «Más de la guerra» dins: MARCO MIRANDA, VICENT. *In illo tempore: Memorias*, p. 449-465.

101 El Partit Valencianista d'Esquerra es creà al desembre de 1935 com a fusió de l'Agrupació Valencianista Republicana, el Centre d'Actuació Valencianista i el Centre Valencianista de Xàtiva. Poc després s'hi uniren el Grup Valencianista d'Almussafes i Actuació Valencianista d'Esquerra.

102 «El grandioso acto de Mestalla», *El Pueblo*, 25 d'agost de 1936, p. 1.

*espanyola ha de sofrir una transformació radical.*  
*Nosaltres, ingenus com tots els liberals del segle XIX, havíem cregut que per la suavitat, per la convicció, pel sacrifici, pel nostre propi ímpetu, seria possible a Espanya la convivència de tots els que a ella pertanyien [...]*  
*Ens hem equivocat com s'equivocaren els nostres avis, com s'equivocaren, com ens equivocàrem, tots els republicans. Ens hem equivocat».*<sup>103</sup>

La situació és de tanta transcendència que afectarà notablement la ideologia dels valencianistes com farà notar Cucó. Tant és així que en aquell mateix discurs Marco es disculpa per haver de renunciar a part del seu ideari com a valencianista en benefici de la unitat de la lluita contra el feixisme:

*«[...] Pot ser que us sorprenga molt que no m'expresses en valencià. No ho faig per raons que expressaré després i per una que he d'expressar ara: la que la immensa majoria dels que ens estan escoltant, no coneixen la nostra llengua vernacle.*  
*[...] La nostra actitud, la nostra ideologia millor dit —tots ho sabeu—, és autonomista. Més: és nacionalista. Però davant la lluita actual, nosaltres pleguem, pel termini que siga necessari, les nostres banderes, per a alçar-ne només una: la que alcen tots els partits polítics, els partits de classe i les organitzacions obreres: la bandera de l'antifeixisme, de la guerra sense quarter contra el feixisme espanyol».*<sup>104</sup>

Cucó recordarà com aquesta actitud li valdrà un atac duríssim

---

103 «El grandioso acto de Mestalla», *El Pueblo*, 25 d'agost de 1936, p. 1.

104 «El grandioso acto de Mestalla», *El Pueblo*, 25 d'agost de 1936, p. 1.



d'un altre valencianista destacat, Enric Navarro i Borràs:<sup>105</sup>

*«Contra la llengua mai, mai es té raó.*

*Este aforisme de tanta antiguitat que es un dels bàsics per a tota persona que aspira al recobrament de la personalitat del seu poble, l'ha oblidat Marco Miranda en parlar al mitin de Mestalla. Es una falta greu que res no pot justificar, emprar llengua atra que el valencià en un acte públic de la magnitud del celebrat pel representant d'un partit que es diu Esquerra Valenciana. I si damunt afegim que no sabem com, parlava també en nom del Partit Valencianiste d'Esquerra, aleshores es mes greu el mal*

*[...]*

*“Contra la llengua mai es té raó.”*

*¿De qué ens servirà cridar: ¡Vixca l'Estat Valencià!, si l'hem de deixar en ridícol al primer mitin on hi haj gent? ¡Si precisament quan més n'hi haja més hem de cridar en valencià! On se'ns pot tolerar parlar atra llengua que la nostra es fora de casa, en un poble estrany, ¿però en la pròpia llar claudicar? ¿Quin nacionalisme, valencianisme o regionalisme es eixe?»<sup>106</sup>*

Tot i les contradiccions, Cucó defensa que Esquerra Valenciana mantingué en essència les seues reivindicacions autonomistes i que, fins i tot, i gràcies a la seua fusió amb Esquerra Republicana del País Valencià, el grup valencianista republicà de Castelló de la Plana liderat per Gaetà Huguet,

---

105 Enric Navarro i Borràs (València, 1891-1943). Escriptor. Director durant la primera època de les revistes *Taula de Lletres Valencianes* i *La República de les Lletres*. Membre d'AVR.

106 NAVARRO I BORRÀS, ENRIC. «Contra la llengua mai es té raó», *La Voz Valenciana*, 27 d'agost de 1936, p. 8.

«[...] va perfeccionar les seues bases doctrinals, les va centrar en la reafirmació de les seues posicions valencianistes (que el grup, com a clara herència de les seues arrels blasquistes, encara no havia explicat de manera inequívoca), i perfilà tant el seu reformisme social com el seu liberalisme polític».<sup>107</sup>

Durant tota la Guerra Civil el valencianisme republicà, representat per EV i PVE treballà plegat i es plantejà confluïr en una única organització política, que sintetitzara el millor de les dues formacions: els quadres culturals i una major profunditat doctrinal que aportaria la tradició del valencianisme històric del PVE; i els quadres polítics, les bases i la implantació territorial que aportaria la tradició del blasquisme valencianista d'EV. Desgraciadament les vicissituds de la guerra no van permetre materialitzar aquest projecte.<sup>108</sup>

Com a president de la formació valencianista també li tocà fer d'amfitrió de luxe durant la visita del president Lluís Companys a València el 19 d'octubre de 1937 per invitació del president del Govern, Juan Negrín. El dirigent valencià s'avançà fins i tot un dia abans a Castelló per a visitar Companys que s'allotjava a casa del periodista i diputat, Francisco Gómez-Hidalgo. Companys fou rebut a València enmig de grans mostres d'afecte tant per part

---

107 CUCÓ I GINER, ALFONS en *El valencianisme polític 1874-1939*, p. 288.

108 Cal destacar que durant la Guerra Civil el PVE va liderar la Conselleria de Cultura del Consell Provincial de València, una institució preautònoma que desenvolupà una meritòria tasca cultural, educativa i lingüística enmig del conflicte, i que abastà la totalitat del País Valencià. Dos dels seus militants, el metge i polític Francesc Bosch i Morata (Xàtiva, 1901 - Mexicali, 1950) i l'activista cultural i polític Angelí Castanyer i Fons (Huéneja, 1905 - València, 1974), en foren consellers.

Un altre dels dirigents destacats del PVE fou Josep Rodríguez i Tortajada (València, 1899-1982), que durant la Guerra Civil fou tinent d'alcalde de l'Ajuntament i president del València FC.

de la població com de les institucions locals i governamentals. La premsa s'esplaià amb una visita que va ser qualificada d'històrica i que va estar, lògicament, molt marcada per la situació bèl·lica i la necessitat del Govern espanyol de garantir-se el suport dels catalans. D'acord amb aquest propòsit, a València, l'única declaració que va fer el president de la Generalitat és justament en el sentit de prioritzar la unitat política contra el feixisme.<sup>109</sup>

Marco va assistir també a totes les sessions plenàries de les Corts que tingueren lloc durant la guerra, a València, a Montserrat, a Sant Cugat del Vallès i a Sabadell, llevat de la que es va celebrar al castell de Figueres durant les últimes hores de la contesa.<sup>110</sup>

La guerra fou un enorme trasbals per a tota la família. Els dos fills majors, Vicent i Tulio eren soldats. El primer servia a les oficines d'Intervenció de l'Exèrcit de Llevant. El segon, adscrit al Cos de Tren, feia de xofer de camions per als fronts de Llevant i d'Extremadura. Fèlix, el petit, un adolescent encara, era professor de geografia a l'Escuela de Cuadros de la Juventud Socialista Unificada de Madrid per instància de Manuel Tuñón de Lara. El seu pare amb prou feines el pogué salvar de patir la repressió de la Junta de Madrid quan el colp d'estat de Casado, ja al final de la guerra. Fèlix havia estat detingut per la seua relació amb l'escola i empresonat al Ministeri de Marina. El seu pare aconseguí que el soltaren i tots dos tornaren a València en un camió de carabiners, en un viatge que Fèlix recorda terrible a causa del fred.

---

109 Veieu *La Humanitat* i *Última Hora* dels dies 19, 20, 21 i 22 d'octubre de 1937.

110 Sobre aquestes sessions i d'altres qüestions d'interés veieu, GONZÁLEZ I VILALTA, ARNAU. *Els diputats catalans a les Corts republicanes (1933-1939)*.

A més a més, el diputat va patir la persecució dels seus al final de la guerra. Havia defensat gent de dretes, especialment periodistes o veïns d'idees religioses. La situació es complicà quan es va oposar al número dos del Servei d'Intel·ligència Militar, Loreto Apellániz, en la seua intenció de repartir vivendes, que prèviament havia confiscat, entre alguns dels seus amics. Els agents del SIM l'arribaren a seguir i de poc Marco no es va veure denunciat com a traïdor a la República. Apellániz i dèsset dels seus homes acabaren sent processats i empresonats per un tribunal republicà i afusellats només entrat les tropes franquistes, una sentència que, malgrat tot, per «bàrbara» va indignar el dirigent valencià.<sup>111</sup>

---

111 MARCO MIRANDA, VICENT. *In illo tempore: Memorias*, p. 395.

## 9. DERROTAT, PERSEGUIT I AMAGAT

*«Pel que fa al teu iaio, ací el tens aïllat del món, sol amb les seues cavil·lacions, amagat com un malfactor, corrents d'un punt a un altre, i a un altre, i a un altre abans d'arribar on es troba ara, envoltat de fraternals afectes i abandonat a la seua generositat. Encara que et faça llàstima no t'averkonyisques de la meua situació que no obeeix a accions deshonoroses. Això no obstant, de descobrir-me els meus perseguidors, t'estalviaria la molèstia d'aquestes cartes perquè seria abatut per qualsevol escamot d'execució dels que després de quatre anys de pau segueixen funcionant diàriament. Quin delictes he comés per a meréixer un tractament com aquest? Diuen que el d'auxili a la rebel·lió.»<sup>112</sup>*

Vicent Marco Miranda

El pitjor, però, estava per arribar. L'entrada de les tropes franquistes a València, el 28 de març de 1939, el va sorprendre al seu domicili.<sup>113</sup> Havia tingut diverses ocasions per a eixir del país però totes les va refusar. Un representant d'una empresa naviliera anglesa va posar a la seua disposició un lloc en un dels seus

---

112 MARCO MIRANDA, VICENT. *Cartas a mi nieto*. p. 16.

113 Marco vivia al conegut com a barri dels periodistes en uns xalets que s'ubicaven entre l'actual avinguda de Blasco Ibáñez —on donava la seua casa— i el carrer Periodista Badia.

vaixells per a anar a l'estranger. El seu amic Gaetà Huguet li oferí diners per a fugir des d'Alacant. Intentà endur-se'l amb ell, *in extremis* el seu company de files, el militar Josep Benedito. Totes les ofertes les va rebutjar. Considerava que el càrrec de diputat l'obligava a mantenir-se lleial als que representava i alhora tampoc no volia abandonar els tres fills a mans dels vencedors. Potser va pensar també que, finalment, el Govern de Negrín seria capaç d'organitzar una retirada ordenada, pactada amb Franco. Mentrestant, anava veient amb inquietud com davant dels seus nassos nombrosos alts càrrecs i gent amb molts menys escrúpols que ell es posaven lluny de l'abast de l'enemic. Va ser el mateix general José Miaja, quequejant i arrossegant les paraules, qui li va anunciar el 27 de març a la seu de la Capitania General de València i en presència de Juli Just, que no hi hauria vaixells per a anar-se'n, que en definitiva tot estava irremissiblement perdut. Els que van intentar escapar per Alacant, com el metge Joan Baptista Peset,<sup>114</sup> entre centenars d'altres valencians, acabarien afusellats.<sup>115</sup> Com fóra, Marco va escriure que, «*hi haguera o no culpables*» d'una eixida organitzada dels republicans destacats, restaria dempeus la seua ingenuïtat si no, la seua «*estupidesa*».<sup>116</sup>

Marco viuria els anys que li quedaven de vida fugint i amagant-se en condicions molt sovint penoses. La seua dona, Maria Orts i

---

114 Joan Baptista Peset i Aleixandre (Godella, 1886 - Paterna, 1941). Metge i polític. Catedràtic a la Facultat de Medicina de la Universitat de València. Fou president d'IR a València i diputat el 1936 per la candidatura del Front Popular. A la fi de la guerra, fou detingut al port d'Alacant. Condemnat a mort fou afusellat a Paterna el 1941.

115 Possiblement Peset, acompanyat del militar i membre d'EV, Josep Benedito, va anar amb el seu automòbil el 28 de març a buscar Marco al seu domicili. La veïna Matilde Cardona, en no reconèixer-los i per precaució, va dir que la família ja se n'havia anat.

116 MARCO MIRANDA, VICENT. *In illo tempore: Memorias*, p. 467.

Bonet, pagaria durament aquella existència havent-se d'ocupar tota sola de la supervivència de la família.

El 28 de març mentre dina amb la dona i els fills, escolta per Radio Valencia que Franco ha guanyat la guerra. Marco té la temptació de no fugir convençut que no ha fet cap mal però la seua dona conscient del perill l'obliga a amagar-se. La família es disgrega. Els menuts Tulio i Fèlix s'oculten a cases del veïnat. Ell, Maria i Vicent, el major dels fills, a casa del periodista Manuel Useros. Allà escolten per la ràdio les emissions dels falangistes. Serà només per unes poques hores. L'endemà, Marco i el fill major, es traslladen a casa d'un altre veí i periodista, Vicent Badia,<sup>117</sup> on vivia amb la seua dona i els seus deu fills. Allà sent, aquell mateix matí, l'enrenou de trompetes i tambors de les tropes franquistes que entren pel passeig de l'Albereda.

Aquella mateixa nit un empleat municipal de la neteja trasllada Marco i el seu fill gran amb una camioneta del servei fins a l'edifici del carrer de les Barques conegut com la Patronal on s'havien instal·lat tots els consolsats de la ciutat. Poc de temps després hi arriben també els seus altres dos fills. A la Patronal s'oculten al voltant de setanta persones, molts són amics i coneguts. Serà un refugi il·lusori, molt poc segur. De fet, l'1 d'abril, es presenten uns còsols per a anunciar que l'edifici no pot gaudir de la condició d'extraterritorialitat. L'autoritat militar, a més, ha fet arribar un model de cèdules que els demana que òmpliquen amb les seues dades personals i on cal també que indiquen si han comés o no delictes. Inicialment, Marco ompli el paper però de seguida

---

117 Vicent Badia i Cortina (Foios, 1887 - València, 1972). Periodista. Pare del també periodista i valencianista, Vicent Badia i Marín, (València, 1919-1995).

s'adona de l'error i el trenca. Té molt clar que ha d'abandonar de seguida aquell indret i la nit del 2 d'abril es trasllada de nou amb el fill gran a un xicotet pis del mateix carrer que era propietat del gendre del seu col·lega i veí, Enric Cardona, el metge Rafael Chirivella. Allà viurà fins al 20 d'abril. El pis de Chirivella només podia ser un refugi provisional perquè Rafael el tenia rellogat a un guàrdia que anunciava el retorn des de la seua destinació a Barcelona. Calia, doncs, trobar de seguida un lloc més segur.

Aquells són els pitjors dies del que serà un llarg i solitari captiveri. Marco no té ningú a qui acudir i la seua dona, Maria Orts i els dos fills menuts, Tulio i Fèlix, es veuen obligats a deixar el xalet de l'avinguda Blasco Ibáñez per motius de seguretat. Tampoc no tenen cap mitjà econòmic. La família irremeiablement s'ha de dispersar. La dona va a parar a casa d'una família amiga. Fèlix, primerament, a la d'un amic d'on ha d'eixir després que aquest és detingut. Des d'aleshores, el més menut anirà de refugi en refugi i no trobarà una certa tranquil·litat fins al 1943 quan pot finalment tornar a València i iniciar els estudis de medicina. Tulio s'amaga a casa d'un amic pintor. Durant algun temps viurà de pidolar almoïna. Tot plegat, la situació és motiu d'una enorme angoixa per a Marco.

El 20 d'abril, ell i seu fill major, per mediació de l'amic Rafael Gayano,<sup>118</sup> es poden traslladar a la casona que l'historiador Francesc Martínez<sup>119</sup> tenia al número 20 del cèntric carrer Governador

---

118 Rafael Gayano i Lluch (València, 1890-1954). Escriptor, especialment de sainets i poesies festives.

119 Francesc Martínez i Martínez (Altea, 1866-1946). Advocat. Vicepresident de Lo Rat Penat el 1913 i degà entre 1941 i 1943 del Centre de Cultura Valenciana. Martínez estava molt agraït a Marco per evitar el saqueig de la seua casa del carrer Governador.



Vell. Només en coneixien el parador Martínez i la seua filla, Cardona i Maria Teresa, una criada vella de poc fiar de qui Marco va témer sempre que el delataria.

Pare i fill s'allotgen en unes golfes minúscules, l'espai de les quals es pot dividir en dues peces. Una de cinc metres de costat, quasi quadrada, que rep llum del carrer per una finestra gairebé a la línia de terra. L'altra, separada per una cortina, és molt més petita. El mobiliari pràcticament és inexistent. Hi ha una tauleta de pi que usen per a menjar i jugar a les dames. Una còmoda que fa les funcions de tocador i d'armari. Dos llits, un dels corrents i un de turc, i dues cadires i un penjador.

L'habitació només es pot obrir des de dins la qual cosa desperta la curiositat de les criades i les criatures de la casa. De vegades, intenten obrir-la introduint un ganivet per la junta de la porta a fi d'alçar la maneta. Aleshores, els dos fugitius es veuen obligats a contenir la respiració, a no tossir, a caminar de puntetes si de cas han de canviar de lloc. La major part dels dies s'estan tancats. Sols poden obrir la porta durant uns moments de nit o les vesprades dels dijous i els diumenges. A migdia, quan la criada els puja el menjar i la resta del servei i els xiquets dinen a sota a la cuina, és quan poden tenir una miqueta més de llibertat. Aleshores, estiren les cames, es capbussen en uns safareigs que hi ha en un espai contigu a les golfes on de vegades també renten la poca roba que tenen amb les restes de sabó que hi deixen les criades. El món exterior esdevé com una mena de somni. Senten les veus del carrer, la ciutat que celebra, veuen passejar pel carrer els invictes i temuts falangistes... Elucubren sobre què haurà passat

amb els seus. Viuen amb la sola companyia de quatre gats i de les puces. En aquestes condicions i amb l'angoixa de ser descoberts viuran fins al 4 de setembre de 1939 quan decideixen eixir precipitadament a causa del neguit que els provoca la vella criada, de la possibilitat que ella els pugui denunciar.

Aquella mateixa nit Marco va anar a parar, sol, a casa de Maria Cervera, mare de la promesa del seu fill Tulio, al carrer de Villena, al costat de les Escoles Pies de València. El refugi, un quadrilàter de parets altes encalcinades i sostre de rajoles amb bigues a la vista, té una finestra amb vistes a un pati interior i també a les teulades no massa llunyanes del carrer Carnissers. La família, Maria i els seus fills Elena i Jesús, l'acullen carinyosament.

Com siga, malgrat aquesta bona acollida, el seu isolament es fa penós. Marco considera seriosament fugir a l'estranger per mar. És una idea desgavellada fruit de la desesperació i del cansament. La nit del 25 d'octubre, doncs, canvia de nou d'amagatall amb aquesta sola idea i il·lusòria, apropar-se a la mar. Ara s'amaga en una casa al Palmar, al costat de l'Albufera, propietat de Salvador Bru, un vell republicà. El metge Rafael Chirivella el porta amb el seu cotxe fins a l'Albufera on l'espera un tal so Lluïso Berenguer, de Pinedo, que el durà fins a Bru que, al seu torn, amb una barqueta el portarà pels laberíntics canals del llac fins la seua casa.

Des de la nova cambra que ocupa Marco, darrere la persiana del balcó, d'amagatotis, pot veure la placeta del poblat, les palmeres i desmais, les dones que omplien els càntirs a les fonts i els jocs de la quitxalla. Des de la finestra de la part posterior es recrea en la contemplació del paisatge:

«[...] planúria sense fi de terres d'arrossars, en repòs i a l'espera de les tasques que han de donar vida a la collita del proper setembre. En primer terme, llarga aspriu de malesa i canyars i al fons l'ampla superfície del llac que s'estén cap a l'esquerra i a la qual els primers rajos de sol donen tint i lluentor de plata fosa. Espargides a l'atzar, esguiten els camps abundants edificacions de radiant blancor: alqueries, casetes de camp, refugis de caçadors i senzilles construccions protectores d'artefactes mecànics per a l'extracció de les aigües on creix l'arròs. Al llac, com llargues baionetes de tropes imaginàries, s'alcen grups d'estaques clavades al fangós fons, mansió de les anguiles, sobre el qual s'estenen les xarxes per a la caça del viscós fisòstom. La llum del matí ho ompli tot de crues resplendors: el blanc i blau del cel, l'aigua dormida, els verds de les maleses i els canyars [...]».<sup>120</sup>

Sense llibres, es distrau espiant el paisatge humà que cada dia s'agombola a la plaça, llegeix el diari i escriu quan el sol escalfa i li desentumeix les mans, molt fredes a causa del vent que arriba des del llac. Per la premsa sap de la repressió del règim i no pot evitar compadir-se dels afusellats potser pensant en el mateix destí que a ell li espera si mai és fatalment descobert:

«[...] Pense en els éssers estimats per a sempre absents i en els que mamprenen cada dia el darrer camí, sacrificats a aquell Moloc de panxa satisfeta i coll curt a qui anomenen Caudillo. Llegisc al diari: "Durant el darrer mes n'han estat executats dos-cents setanta..." Alguns eren amics, homes nobles i generosos. Pense en les seues esposes i fills. [...] Pels vidres de la meua finestra s'esllavisen grosses gotes, plany del cel pels crims dels que anomenen

---

120 MARCO MIRANDA, VICENT. *Cuatro gatos (Memorias 1939-1942)*, p. 140-141.

*cristians. Sorda remor de tronada arriba fins a mi; és la pregària dels fidels reunits al temple veí: "que es faça's la vostra voluntat així a la terra com es fa al cel". Hi llegisc: "Al consell d'ahir foren condemnats a la darrera pena..." [...]*».<sup>121</sup>

El 3 de novembre torna a fugir. Uns dies abans ha estat casualment descobert per una jove que ha explicat la trobada a la dona de l'alcalde pedani del Palmar. Aquella nit, enmig d'una pluja fina, Bru de nou el trasllada amb barca pels canals de l'Albufera fins a arribar a un sequer. Allà l'esperen per a dur-lo en un carro cap a Pinedo. A la comitiva s'uneix Lluïso. Després de Pinedo, a peu, s'atansen fins a la casa del seu amic Artur Galiana<sup>122</sup> —en aquell moment empresonat— a la plaça del mercat de Russafa, a València. Allà l'espera la dona de Galiana i la filla d'aquest, Elena, per a acompanyar-lo de tornada a la casa del carrer Villena on romandrà fins al 3 de gener de 1940 data en què tornarà a canviar de refugi, en aquesta ocasió al pis d'una família amiga, a prop del Manicomi de Jesús, al barri de Patraix. El trasllat fins a Patraix es fa obligatori després que s'ha sabut de la detenció de Lluïso Berenguer i Salvador Bru i que la policia va al darrere, també, de Lambert Gómez, el funcionari de l'Ajuntament que li havia buscat el refugi del Palmar.

Una vegada més la fugida es fa de nit. El fugitiu ix al carrer amb la cara mig tapada per un mocador fingint que pateix un flemó. L'acompanya la seua dona i una jove desconeguda, Carme, a casa de la qual s'allotjarà. Al final de la travessia a peu per mitja ciutat l'espera un petit pis del carrer Fuencarral al barri de Pa-

---

121 MARCO MIRANDA, VICENT. *Cuatro gatos (Memorias 1939-1942)*, p. 143-144.

122 Artur Galiana. Membre del Comité Executiu d'EV en 1937, òrgan presidit per Marco.

traix.<sup>123</sup> Al pis, a més de la jove, viuen també el seu pare Manuel, els seus germans, Àngel de quinze anys i Bernabé, el qual ha patit persecucions i pallisses de la Guàrdia Civil. Un altre germà, de nom també Manuel, està a la presó per ser un desafecte al Movimiento. Marco no els coneix de res i se sorprén a ell mateix pel fet de comprovar com tots aquells que li deuen alguna cosa li fugen mentre que, ben al contrari, sempre acaben per acollint-lo, amablement, desconeguts.

Patraix no serà ni de bon tros la darrera destinació. El 9 de febrer de 1940 es veu obligat a deixar aquell pis on ha viscut en condicions molt precàries. En aquesta ocasió la causa del canvi és l'anunci de la imminent arribada de la dona i els fills de Bernabé a València després d'haver passat un temps en un poble de Conca. Marco torna de nou al carrer Villena i allà es quedarà fins al 27 d'agost de 1941. Aquells dies s'assabenta que el seu benefactor, Lambert Gómez, ha estat atrapat i condemnat per un consell de guerra a dotze anys i un dia de presó acusat d'haver-lo ajudat. També que, sortosament, s'ha absolt Bru i Berenguer. La notícia segur que deu provocar-li una fonda tristor i un sentiment infinit d'impotència.

Aquesta nova etapa a casa de Maria Cervera durarà el que li duren els diners. És conscient que no pot convertir-se en una càrrega per a la família que l'acull la qual amb prou feines pot passar casa amb els propis recursos.<sup>124</sup> A més, li cal eixir de la ciutat

---

123 Fins ara ha estat impossible ubicar la localització exacta d'aquest carrer nomenat per Marco en les seues memòries.

124 Just acabada la guerra el militar i tresorer d'EV, Josep Benedito, va lliurar a Marco els fons del partit, 25.000 pessetes. Aquests diners no li van servir de res a causa de l'anul·lació d'algunes emissions de bitllets i moneda republicana per part del govern

perquè la policia i la Guàrdia Civil fa temps que visiten el seu antic barri i que pregunten als veïns si saben res d'ell. La policia franquista no s'ha oblidat de Marco.

Així les coses, la nit del 27 d'agost de 1941 es reuneix amb els seus amics Ernest Alaman i Ramon Maria Huguet,<sup>125</sup> el nebot de Gaetà que s'ha quedat a Castelló a càrrec del patrimoni del seu oncle. Alaman saluda Marco i el deixa amb Huguet que, ariscant-se molt, el porta amb el seu cotxe fins a la casa de la seua germana Lola, a Borriana, al carrer que avui duu el nom de Vicent Sales Musoles. Serà el millor de tots els refugis que ha conegut des que deixara precipitadament el seu domicili dos anys endarrere.

Des de la seua nova habitació Marco pot contemplar de nou, furtivament, el paisatge de la seua infància. Aquella memòria recordada és un alleujament, gairebé l'únic consol d'algú que ho ha perdut tot:

«[...] *He viscut dos anys i mig en inquietud constant. El canvi ausades brusc, de la meua vida; els perills que em guaiten; la misèria en què vaig caure; el forçós allunyament dels meus, dels quals mai no*

---

de Franco. Marco només tenia en poder seu 8.000 pessetes resultants de la venda de la seua casa, de les quals va poder canviar 1.000. Una altra part dels diners li'ls va donar al seu amic i excompany de redacció, l'editor Vicent Clavel perquè els canviara. Li'n donà 1.000 pessetes més i la resta els diposità al seu compte corrent. Malauradament, al poc de temps Clavel fou processat i tots els seus béns i diners —també els de Marco— confiscats. Veieu MARCO MIRANDA, VICENT. *Cuatro gatos (Memorias, 1939-1942)*, p. 191.

125 Ramon Maria Huguet i Joan (1910-1975). Fou un dels signants de les Normes de Castelló de 1932.

*m'havia separat; la seua trista situació, sense llar ni recursos; el pes que al meu esperit imposa tota tirania, perduda la meua condició d'home, són motiu de sobres per a embogir o per a desitjar abandonar la vida. Venien a exacerbar les meues sotsobres de cada dia les notícies atziagues que arribaven fins al meu refugi: dolences, persecucions, morts, afusellaments d'éssers estimats, d'amics; fam, misèria, iniquitats sense fi. Quants sofriments! Quantes nits de llançinants desvetllaments! [...]».<sup>126</sup>*

Sap molt bé del que es dol. Aquell any molts dels seus amics ja han estat afusellats com Joan Baptista Peset o el coronel de la Guàrdia Civil Joaquín Tirado; condemnats a mort com Josep Benedito i Manuel Martí Gavara; condemnats a mort i indultats com Vicent Alfaro i Vicent Gurrea; en presó com Agustí Peñarrocha,<sup>127</sup> a l'exili com Gaetà Huguet i Miquel Peña; morts a l'estranger com Darío Marcos,<sup>128</sup> Francesc Soto i Pepe Manteca.<sup>129</sup> Marco renuncia a completar una llista que es faria inacabable. Reflexiona sobre la repressió franquista la qual considera desproporcionada en relació als fets esdevinguts durant la guerra a la rearguarda republicana, molts d'ells conseqüència d'una revolució encesa, justament, per la sublevació. Franco —enraona— començà a matar just després de sollevar-se, sovint de forma arbitrària com en el cas de Federico García Lorca, i continua fent-ho,

---

126 MARCO MIRANDA, VICENT. *Cuatro gatos (Memorias 1939-1942)*, p. 230-234.

127 Agustí Peñarrocha i Cotanda (València, 1892-1964). Membre fundador d'EV. Fou condemnat a mort i indultat. En llibertat el setembre de 1943.

128 Darío Marcos Cano (Sogorb, 1887 - Tolosa de Llenguadoc, 1940). Metge i polític. Regidor del PURA a València. Posteriorment passà al PRRS i després a IR.

129 José Manteca Roger (? , 1897 - ?). Advocat i polític liberal. Fou senador per València del Partido Reformista en 1923. El 1926 fou detingut per la seua suposada implicació en la «Santjoanada». Diputat a les Corts entre 1931 i 1933 pel Partido Liberal.

tres anys després:

«[...] *No trobarem exemple igual en la història d'altres pobles; mai no es va veure tanta iniquitat i tanta sevícia. S'ha afusellat, se segueix afusellant fredament, amb bestial indiferència. Els governs de la República no podien ser responsables de fets esdevinguts en una revolució que ells no van provocar, que encengueren els seus enemics. Franco i els seus auxiliars són directament responsables de tots els crims que es vénen cometent des de juliol de 1936. La República apel·là a la defensa pròpia; Franco acudeix a la venjança o, el que és pitjor, cerca en l'extermini de l'adversari allò que li nega la voluntat nacional*».<sup>130</sup>

El nou règim té la cara de la misèria moral, la paranoia, la fam i la repressió més brutal exemplificada en casos com el d'aquella xicona d'Alcalà de Xivert assassinada per la Guàrdia Civil en no fer cas de l'*alto* mentre practicava l'estraperlo per a poder sobreviure. L'altra cara, els empresaris pertanyents a Falange que fan el mateix a l'engròs amb total impunitat, a Borriana, a través de la societat La Comercial. No n'és un cas excepcional, constata Marco. Són nombrosos els veïns de Borriana que es llancen a les carreteres, a les muntanyes, a buscar els comestibles que la llei prohibeix que es venguen lliurement:

«[...] *Si els veïns no acudeixen a l'estraperlo no tenen arròs, ni fesols, ni creïlles, ni oli ni moltes altres coses que de molt de tard en tard reben. Abunden les taronges, però als arbres; al mercat són cares i dolentes. [...] Els estraperlistes del tren, de carretera, de sendes i garrotxes no són gent adinerada, com és de suposar. Són subjectes en atur forçós, vídues amb fills, mosses de llars neces-*

---

130 MARCO MIRANDA, VICENT. *Cuatro gatos (Memorias 1939-1942)*, p. 238-239.



*sitades, gent, en fi, que no figura a les llistes dels contribuents. La xicota d'Alcalà de Xivert, bé hauria pogut optar entre la multa o la presó. Preferí fugir, i la travessà una bala. Desconeixia si de cas les ordenances de la benemèrita, rígida, inflexible? La Guàrdia Civil fa l'alto i si el requerit no fuig, el mata i en paus. És cosa molt seriosa la Guàrdia Civil. I després, la llei, senyor, la llei! [...]*<sup>131</sup>

Tot i això, està tan bé a Borriana que arriba a sentir mala consciència i tot. Gairebé l'única cosa que el preocupa, obsessivament, és el tabac, la por que li falte el tabac. Pel que fa a la resta de coses, té tot allò que necessita: diaris, llibres, paper per a poder escriure, una tasca a la qual dedica fins a deu hores diàries. Fins i tot rep visites: la dona, els fills, alguns bons amics com Ramon Maria Huguet... S'extasia en el record de la infància, en imaginar-se eixint al camp o trescant per la muntanya els dies assolats, imaginant també un nou país, somiant amb la victòria dels aliats a Europa. Des de la seua cambra pot adelitar-se encara contemplant una planúria de tarongers i arbres fruitals que de vegades es veu sorpresa pel pas del tren que va fins a Castelló i que la gent coneix per la Panderola i, allà al fons, encara, la mar. Està molt ben cuidat. Els dies transcorren plàcidament. Escriu en la seua carta a un nét imaginari:

*«A boqueta nit, abandone el meu estret amagatall, que és alhora despatx i lloc de meditació obert a la llum del camp al capdamunt de la casa i em reunisc a la planta baixa amb les meues germanes Margarita, Lola i Anita i els marits de les primeres, Alfred Vercher i Pepe Simarro. Tots junts després de sopar dediquem la vetllada a jugar al burro, joc de naips que a Castella pren el nom de julepe. La*

---

131 MARCO MIRANDA, VICENT. *Cuatro gatos (Memorias 1939-1942)*, p. 254.

nostra partida és honesta, puix no guanyem o perdem més allà de cinc gallets, com diuen ací a la moneda de cinc cèntims. A les deu o a les onze, a l'hivern, al llit, que no abandone fins a les huit o les nou del matí. Durant els díhuit mesos llargs de la meua estança ací m'han visitat la teua iaia dues vegades, i dues o tres els nostres fills Tulio i Fèlix. El major, Vicent —qui sap si serà algun dia el teu pare!— soldat a Olot des de fa dos anys i mig, m'anuncia ara la seua visita per a quan, llicenciat, puga passar per ací, camí de Madrid, on resideix amb la seua esposa, Chelo —la teua mare?— que tal volta no tarde a poder abraçar-lo. [...] Des d'ací seguisc la vida de cada veí del carrer, dels quals sols conec els noms i dels seus fets rep notícies puntuals i exactes. [...] Des del mateix observatori contemple els treballs al camp que s'obri enfront meu, a l'altre costat del carrer, lliure de cases; des d'allà presencie els diumenges i dies festius el bullici de la joventut al passeig pròxim, el mateix que tantes vegades vaig recórrer quan era fadrí. A les nits, quan em reunisc amb els meus germans, la porta del carrer està tancada, precaució indispensable perquè gent estranya no sorprenga la meua presència. Si arriba alguna visita me'n vaig corrents a amagar-me al breu dormitori, on passege d'un extrem a l'altre, a les fosques, amb molta cura d'evitar sorolls, fins que passa el perill. Si entretant m'escomet, imprudent i malèvol, un colp de tos o un esternut, m'afanye a ofegar-lo posant el cap sota el coixí. Tasca enutjosa és la de rotllar una cigarreta entre tenebres; el tabac cau fora del paper i es perd al terra. El tabac, tan escàs ara i tan necessari en la meua soledat! [...] Aquesta és, benvolgut nét, la vida d'un roig abominable, facinerós a qui la justícia noble, serena i elevada del franquisme condemnaria a mort, si trobara el meu amagatall [...].<sup>132</sup>

---

132 MARCO MIRANDA, VICENT. *Cartas a mi nieto*. p. 4-85.

La malaltia el sorprén a Borriana. Marco llavors s'impacienta per estar tan a prop com siga possible dels seus i a finals de l'estiu de 1946 ix de la casa de la seua germana per a traslladar-se, ara, a un xalet a la Malva-rosa propietat de la família Talón. Els Talón són amics de la família, especialment un dels fills, Rafael, íntim dels tres fills de Marco.

Al xalet on acaba els seus dies, viu també Tulio i la seua dona, Paquita Senent. Marco passarà els darrers mesos que li queden de vida pendent de la seua salut. El metge de l'Asociación Valenciana de Prensa, Josep Simón i Barceló, li fa les receptes que necessita, amb la connivència del president de l'entitat professional, Ángel Ezcurra.<sup>133</sup> Per a evitar problemes, Simón fa veure que les medecines són per a tractar Maria, l'esposa de Marco.<sup>134</sup> Mentre, a casa el visiten els metges Enric Garcia i Belda, amic dels seus fills, i Francesc Forriol i Ferrer.

La nit del 23 de desembre de 1946, després de gairebé huit anys de viure amagat, en clandestinitat, Marco mor a causa d'un accident vascular. Soterrar-lo representa tot un problema per a la família que, finalment, en poques hores i gràcies a l'ajuda de vells amics, aconsegueix complir amb tots els tràmits, el de la funerària i el de l'arquebisbat que ha d'emetre una dispensa perquè se'l pugua soterrar en el cementeri civil. Són tots tràmits compli-

---

133 Ángel Ezcurra Sánchez. Periodista. El seu fill José Ángel Ezcurra Carrillo (Oriola, 1921 - Madrid, 2010) també fou periodista i fundador i director de la revista *Triunfo* el 1944.

134 Sobre els darrers dies de vida de Marco veieu GARCÍA CANDAU, JULIÀ. «Valencia. Memorial nostàlgico y sentimental. Marco Miranda de alcalde republicano a "topo"», *Levante*, 2 d'abril de 1989, p. 15; i GARCÍA CANDAU, JULIÀ. «Valencia. Memorial nostàlgico y sentimental. El entierro de Marco Miranda», *Levante*, 16 d'abril de 1989, p. 15.

cats i necessaris per a enterrar algú que en realitat, no existeix. Des que va acabar la guerra Marco ha estat poca cosa més que un record. Durant molt temps fins i tot s'ha pensat que el dirigent valencianista viu exiliat a Londres.

Immediatament després del decés, antics militants de la FUE, amics de Marco, fins i tot gent que simplement sabia de la seua trajectòria pública però que mai no l'havien conegut personalment, fan córrer la notícia per tota la ciutat.

L'endemà, i per tal de no comprometre la família Talón, un furgó trasllada les restes de Marco ràpidament des de la Malva-rosa fins al pont d'Aragó i des d'allà, la família, inicia la marxa acompanyant el fèretre al llarg de la Gran Via. Inicialment ho fa amb l'única companyia dels amics del pare que s'han fet càrrec de tot però a poc a poc es va formant una massa anònima de persones, de republicans i amics represaliats, molts d'ells amb antecedents penals, que acompanyen les restes de Marco fins al final de l'avinguda, atentament vigilats per les mirades d'uns quants policies de paisà. Els agents no actuen, deixen fins i tot que els centenars de persones que assisteixen al comiat donen el condol als fills del finat. Al cementeri civil, obert per primera vegada des de l'acabament de la guerra, la família es troba amb més amics encara que volen fer el darrer adéu al líder valencianista republicà. Al cap d'uns minuts, la policia demana que es dissolga la comitiva per considerar que està convertint-se en una manifestació. I en efecte, no van desencaminats, l'enterrament de Vicent Marco Miranda serà d'alguna manera la primera manifestació antifranquista a València des de la fi de la Guerra Civil, tot un símbol de resistència.

A les cinc de la vesprada del 20 de març de 1942, quatre anys abans d'apagar-se, Marco va escriure des del seu refugi de Borriana el capítol «Confesión general» del seu llibre *Cuatro gatos*. No és l'única confessió que va deixar escrita, però, potser sí la més punyent:

«[...] *Res no dec i els deutes contrets amb mi mateix resten cancel·lats graciosament en la meua consciència per a sempre i a tots els efectes. En mi s'acompleix allò de "nosaltres perdonem els nostres deutors", encara que em neguen el pa de cada dia. Tot ho perdone, tot ho cancel·le [...] Encara que de família humil, no em van faltar amanyacs en la infància ni gojos en la joventut. Als anys en què la reflexió i el treball s'imposen ocupí llocs distingits en la premsa, al municipi, a la província i a la nació; en la política, en suma. Un estrany i ocult designi em va llançar al remolí de la política, em va retenir en ella i en ella em té, sense estimar-la. Tal la fascinació de la dona infidel, més desitjada com més deslleial. Embolicat en el desori de les lluites dels homes, he sospitat sempre que les meues inclinacions tendeixen a la vida assossegada, "lejos del mundanal ruido" envoltat de llibres interessants i en llocs inundats de llum, sense lligams ni més obligacions que les voluntàriament creades en el meu tranquil aïllament. [...] Si vaig cometre pecats, de llarg els vinc porgant amb aquest tipus de vida. Amb tot, em tem que l'expiació no cese quan acabe el meu captiveri. Sense ser polític tornaré a la batalla de la política. Si vaig fer cap mal no pogué ser sinó amb la paraula i amb la ploma i mai irreparable. Com siga, de tot m'absol la intenció sempre dirigida a aconseguir el bé. És trist que per a collir béns s'haja de causar mals. Vaig agafar molt de Quixot; poc, de Sancho; de Tartuf, res. Com he de ser un bon polític? Estime Déu i de la meua consciència parlen les obres. No vaig robar ni matar, mai no he desitjat dona del proïsme, he salvat l'enemic en tràngols*

*angoixosos, mai no he odiat, ajudí al necessitat quan jo no ho he estat, estimí els meus pares, estime la meua dona i els meus fills, estime el proïsme quasi com a mi mateix [...] No he estat ambiciós [...] no per modèstia, sinó per orgull. [...] He dit que estime Déu, el Déu que duc a la meua consciència i que em negue a desvetllar, doncs exhibir allò sagrat és menysprear-ho o fer-lo instrument de baixos apetits. El meu Déu no és el de la religió romana. Per això, sense dubte, vaig ser excomunicat. [...] Sóc maçó i ho tinc per singular fortuna [...] He estimat la vida [...] Tem a la mort? La tem almenys com més curt és el camí que a ella m'apropa. I això em satisfà. [...] Qui viu sap que ha de morir; no és moral ni seriós tan sols acceptar la vida i oposar-se a la mort. [...]»<sup>135</sup>*

---

135 MARCO MIRANDA, VICENT. *Cuatro gatos (Memorias 1939-1942)*, p. 295-299.

## 10. L'EXEMPLE DE MARCO MIRANDA

*«De res no em penedisc; en el demà que, optimista, espere, seguiré el rumb que lliurement vaig traçar en la meua joventut i del que mai no m'he desviat».*<sup>136</sup>

Vicent Marco Miranda

La lectura dels papers deixats per Vicent Marco Miranda, el seguiment del seu rastre vital en arxius i diaris, el testimoni dels que el van conèixer, confirmen que fou un dels personatges valencians importants de la primera meitat del segle xx.

Marco, sens dubte, fou un home singular. Un idealista apassionat, sensible, d'una gran intel·ligència, dotat per a l'observació i per a l'escriptura, valent, amb un sentit de l'honradesa i de la justícia que malauradament se li van tornar a la contra al camp de batalla de la política, en el context d'un món convuls i caòtic, despietat, propici a la crueltat i a l'extensió de la misèria moral en tots els àmbits de la vida pública.

Hui mateix, en una societat profundament trastornada per la corrupció política, per les renúncies en favor del tacticisme partidista,

---

136 MARCO MIRANDA, VICENT. *Cartas a mi nieto*. p. 87.

la seua figura s'erigeix com exemple del líder polític íntegre, compromés amb els ideals republicans, amb la causa de la llibertat, amb la lluita pels drets dels més desfavorits, amb el seu poble.

Marco és també un precursor. És un dels impulsors, i esdevé el polític més important, del valencianisme republicà, progressista, poc amic de reticències provincianes o localistes, acarat a les futileses del valencianisme conservador que al País Valencià representava Lo Rat Penat i a Catalunya la Lliga. Un valencianisme republicà precedent directe del valencianisme modern que va teoritzar a partir de la dècada de 1960 Joan Fuster.

El valencianisme de Marco i els seus, com la perspectiva del valencianisme de Fuster, parteix d'una clara vocació de transformar socialment el país, d'emancipar les classes populars del jou polític, econòmic i territorial de l'antic règim, de revalencianitzar també culturalment i lingüística el País Valencià i de reconnectar-lo de bell nou a l'àmbit compartit de la cultura catalana. No era una aposta fàcil. Marco es veia obligat a edificar sobre les restes del naufragi blasquista en el context d'una brutal Guerra Civil.

La seua figura i la del partit que fundà i liderà es mereix una major atenció, una relectura més atenta, per tal com pot ajudar-nos a reconstruir el mapa del valencianisme polític i cultural, una tasca brillantment iniciada allà per la dècada de 1970 per Alfons Cucó i que ha tingut i té continuadors tan importants com Ricard Blasco, Agustí Colomer, Santi Cortés, Vicent Franch, Albert Girona, Gustau Muñoz, Francesc Pérez Moragón, Vicent Pitarch, Faust Ripoll, Rafael Roca, Vicent Simbor, Santi Vallés o Pau Viciano, entre molts d'altres.



## ÍNDIX ONOMÀSTIC

Aguilar, Manuel .....	9
Aguilera Egea, Francisco .....	37
Aiguader i Miró, Jaume .....	63
Alaman, Ernest .....	55, 92
Alcalá-Zamora y Torres, Niceto .....	12, 16, 44, 46, 47
Alfaro i Moreno, Vicent .....	52, 53, 54, 62, 64, 93
Alfons XIII.....	35, 38
Altabàs i Alió, Hèctor.....	51, 53
Amado Ringodón, Luís .....	42
Andrés Manso, José.....	57, 60
Àngel .....	91
Apellániz García, Loreto .....	13, 82
Aranda Mata, Antonio.....	13
Artal i Ortells, Joan .....	36
Azaña Díaz, Manuel.....	11, 51, 55, 61, 67
Azcárate Roman, Consuelo «Chelo».....	96
Azzati i Descalci, Fèlix .....	11, 21, 22, 23, 24, 26
Badia i Cortina, Vicent.....	85
Badia i Marín, Vicent .....	85
Baixauli, Josep .....	71
Ballester, Josep .....	20
Barbero, Julio .....	57
Barcia Trelles, Augusto.....	54

Benedito i Lleó, Josep.....	76, 84, 91, 93
Berenguer y Fusté, Dámaso .....	38
Berenguer, Lluïso.....	88, 90, 91
Bermejo y Vida, Luís .....	31, 32
Bermúdez de Castro, José.....	70
Bernabé.....	91
Blasco i Laguna, Ricard.....	102
Blasco Ibáñez, Vicent .....	9, 10, 11, 22, 24, 29, 36, 40, 54
Blasco-Ibáñez i Blasco, Sigfrid.....	24, 42, 50, 51
Bort i Olmos, Joan .....	42
Bosch i Morata, Francesc .....	80
Bru, Salvador.....	88, 90, 91
Buïl i Navarro, Eduard.....	64
Caballero, Pando .....	59
Candà.....	65
Cardona, Enric.....	86
Cardona, Matilde.....	84, 87
Carme.....	90
Carreras Pons, Ramon .....	46
Casado López, Segismundo .....	15, 81
Casares Quiroga, Santiago .....	61
Castanyer i Fons, Angelí.....	80
Català, Francesc.....	33
Cervera, Maria.....	88, 91
Chinesta,.....	31
Chirivella, Rafael .....	86, 88
Clavel i Andrés, Vicent.....	15, 92
Colomer i Ferrándiz, Agustí.....	102
Companys i Jover, Lluís .....	52, 61, 62, 63, 80
Cortés i Carreres, Santi.....	102
Cucó i Giner, Alfons .....	12, 51, 78, 79, 102

Doval Bravo, Lisardo .....	57
Duran i Tortajada, Enric .....	53
Elena .....	88
Esplà i Rizo, Carles .....	11, 36, 61, 67
Ezcurra Carrillo, José Ángel .....	97
Ezcurra Sánchez, Ángel.....	97
Florit de Togores, Rafael.....	59
Forriol i Ferrer, Francesc.....	97
Forteza Bover, Gerónimo .....	15
Franch i Ferrer, Vicent .....	18, 102
Franco Bahamonde, Francisco... 13, 25, 57, 84, 85, 92, 93, 94	
Fuente Penaos, Aida de la.....	58
Fuster i Ortells, Joan .....	102
Galarza Gago, Ángel .....	77
Galiana, Artur .....	90
Galiana, Elena .....	90
Garcia i Belda, Enric.....	97
Garcia i Dutrús, Baptista.....	31
Gayano i Lluch, Rafael.....	86
Gil-Robles y Quiñones, José María.....	51
Giménez Valdivieso, Tomás .....	36, 71
Girona i Albuixech, Albert.....	102
Gómez i García-Ribera, Julià.....	60
Gómez-Hidalgo y Álvarez, Francisco.....	80
Gómez, Lambert.....	90, 91
Gómez González, Mariano .....	42
González Oliveros, Wenceslao.....	74
Gorkin, Julià (pseudònim de Gómez i García-Ribera, Julià) ....	60
Guerra Lozano, José .....	46
Gurrea i Escrich, Vicent .....	64, 93
Hernando Solana, Manuel .....	70

Hidalgo Durán, Diego.....	58
Higón Rosell, Luis.....	58, 59
Huguet i Breva, Gaetà.....	55
Huguet i Joan, Ramon Maria .....	92, 95
Huguet i Sagarra, Gaetà.....	55, 79, 84, 92, 93
Ibárruri Gómez, Dolores.....	77
Ivanoff, Dimitri Iván.....	58, 59, 60
Jesús .....	88
Just i Gimeno, Juli.....	11, 37, 42, 43, 51, 53, 54, 60, 61, 84
Lerroux García, Alejandro ....	24, 37, 43, 50, 51, 56, 59, 65, 66
Liberto (pseudònim de Vicent Marco Miranda).....	69
Lluhí i Vallescà, Joan.....	64
Lucà, Marc Anneu .....	15
Macià i Llussà, Francesc .....	42, 63
Mandonio. Veure: Bermúdez de Castro, José	
Manteca Roger, José .....	93
Manuel.....	73, 91
March, Ausiàs.....	64
Marco i Orts, Fèlix.....	9, 10, 14, 15, 18, 81, 82, 85, 86, 96
Marco i Orts, Tulio.....	14, 81, 85, 86, 88, 96, 97
Marco i Orts, Vicent .....	14, 81, 85
Marco Miranda, Anna .....	95
Marco Miranda, Dolors .....	73, 92, 95
Marco Miranda, Margarita.....	95
Marcos Cano, Darío .....	93
Maria Teresa.....	87
Martí Gavara, Manuel .....	93
Martínez Barrio, Diego.....	51, 76
Martínez i Martínez, Francesc.....	86, 87
Massip i Izàbal, Josep María.....	62
Maura Gamazo, Miguel.....	43, 47

Miaja Menant, José .....	84
Muñoz i Veiga, Gustau.....	102
Navarro i Borràs, Enric .....	79
Negrín López, Juan.....	80
Nombela, Antonio .....	66
Ortega y Gasset, José.....	61
Orts i Bonet, Maria.....	84, 85, 86, 97
Pascual-Leone i Forner, Joan Baptista .....	42
Peña i Masip, Miquel .....	55, 93
Peñarrocha i Cotanda, Agustí .....	93
Pepe el indiscreto (pseudònim de Vicent Marco Miranda) .....	23
Pere Grullo (pseudònim de Vicent Marco Miranda).....	23
Pérez Moragón, Francesc .....	102
Peset i Alexandre, Joan Baptista.....	84, 93
Pi i Margall, Francesc.....	29
Pin Ruano, Eladio.....	42
Pitarch i Almela, Vicent .....	102
Pradera Ortega, José.....	74
Prieto Carrasco, Casto .....	57
Prim, veure Hernando Solana, Manuel	
Primo de Rivera y Sáenz de Heredia, José Antonio.....	38
Primo de Rivera y Orbaneja, Miguel..	10, 11, 17, 32, 35, 38, 70, 76
Rada y Peral, Ricardo de .....	74
Reig i Armero, Ramir .....	28, 29, 30
Revest i Corzo, Lluís.....	55
Ripoll i Domènech, Faust.....	102
Roca i Ricart, Rafael.....	102
Rocha García, Juan José.....	59
Rodríguez Castelao, Alfonso Daniel .....	61
Rodríguez i Tortajada, Josep .....	80

Rubio Chávarri, José Tomás.....	46
Ruiz-Funes García, Mariano .....	76
Sales i Musoles, Vicent.....	92
Saliquet Zumeta, Andrés .....	74
Salmerón y Alonso, Nicolás.....	26
Sampedro i Ramo, Vicent .....	70
Samper i Ibáñez, Ricard .....	24, 42, 50
Sanchis i Pascual, Francesc .....	42
Senent, Francesca .....	97
Serrano Ramos, José .....	46
Simarro, José .....	95
Simbor i Roig, Vicent.....	102
Simón i Barceló, Josep.....	97
Sirval, Luis de. Veure: Higón Rosell, Luis	
Soriano Barroeta-Aldamar, Rodrigo .....	22
Soto i Mas, Francesc.....	53, 93
Talón, Rafael .....	97
Tarín .....	39
Tayá, Antonio .....	66
Tirado, Joaquín.....	76, 93
Trabal i Sans, Josep Antoni .....	62
Tuñón de Lara, Manuel .....	14, 81
Useros, Manuel.....	85
Valentín i Torrejón, Faustí.....	21, 23, 42, 51, 53, 54
Valera Aparicio, Fernando .....	42, 43
Vallés i Casanoves, Santi .....	102
Vaquero Cantero, Eloy .....	46
Vargas Guerendiain, Pedro .....	42
Vercher, Alfred .....	95
Viciano i Navarro, Pau .....	102
Vinatea, Francesc de.....	65

Vivas i Lloret, Ferran.....	55
Weyler Nicolau, Valeriano .....	37
Xirau i Palau, Antoni.....	64
Yagüe Blanco, Juan.....	57





## **GLOSSARI DE SIGLES**

AVE	Actuació Valencianista d'Esquerra
AVR	Agrupació Valencianista Republicana
CEDA	Confederación Española de Derechas Autónomas
ERC	Esquerra Republicana de Catalunya
ERPV	Esquerra Republicana del País Valencià
EV	Esquerra Valenciana
FUE	Federación Universitaria Escolar
IR	Izquierda Republicana
PURA	Partido de Unión Republicana Autonomista
PRR	Partido Republicano Radical
PRRS	Partido Republicano Radical Socialista
PSOE	Partido Socialista Obrero Español
PVE	Partit Valencianista d'Esquerra



## ÍNDEX D'ORGANITZACIONS

Acción Republicana .....	55
Actuació Valencianista d'Esquerra .....	63, 77
Agrupació Valencianista Republicana .....	53, 77, 79
Aliança d'Esquerres Antidinàstiques .....	41, 53
Asociación Valencianista de Prensa .....	97
Centre d'Actuació Valencianista.....	77
Centre de Cultura Valenciana.....	86
Centre Valencianista de Xàtiva .....	77
Confederación Española de Derechas Autónomas.....	51
Esquerra Republicana de Catalunya.....	52, 63, 64, 65
Esquerra Republicana del País Valencià.....	55, 79
Esquerra Valenciana... 9, 11, 13, 21, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 61, 62, 63, 64, 67, 76, 77, 79, 80, 84, 90, 91, 93	
Federación Universitaria Escolar.....	14, 66, 98
Federación Valentina .....	70
Front Popular.....	11, 55, 56, 63, 84
Fusión Republicana .....	10, 11, 22, 24, 29
Gran Consejo Federal Simbólico del Gran Oriente Español....	70
Gran Logia Simbólica Regional del Levante.....	70
Gran Oriente Español .....	70
Grup Valencianista d'Almussafes .....	77
Izquierda Radical .....	41
Izquierda Republicana.....	11, 54, 57, 84, 93

Junta Provisional Republicana .....	42
Juventud de Unión Republicana Autonomista .....	26, 27, 28
Juventud Revolucionaria.....	26
Juventudes Socialistas Unificadas .....	14, 81
Liga Católica .....	30
Liga Regionalista.....	64, 65, 102
Lo Rat Penat .....	55, 64, 86, 102
Mano Negra .....	48
Partido de Unión Republicana Autonomista... ..	11, 21, 24, 26, 30, 41, 51, 53, 54, 55, 76, 93
Partido Galeguista .....	61
Partido Liberal .....	93
Partido Reformista .....	93
Partido Republicano Radical Socialista.....	93
Partido Republicano Radical .....	22, 37, 46, 50, 59, 66
Partido Socialista Obrero Español .....	64
Partit Valencianista d'Esquerra.....	53, 63, 77, 79, 80
Patria.....	70
Patria Nueva.....	69, 70
Solidaritat Valenciana .....	22
Unión Republicana .....	26, 30, 54

## ÍNDIX DE PUBLICACIONS PERIÒDIQUES

<i>ABC</i> .....	59
<i>Adelante</i> .....	64
<i>Avanzada, La</i> .....	21
<i>Bandera Federal, La</i> .....	54
<i>Clamor, El</i> .....	21
<i>Diario de las Sesiones de Cortes.</i> <i>Congreso de los Diputados</i> .....	59
<i>Hoja del Lunes, La</i> .....	64
<i>Humanitat, La</i> .....	50, 62, 63, 64, 81
<i>Juventud</i> .....	21
<i>Mercantil Valenciano, El</i> .....	13, 23, 64
<i>Opinió, L'</i> .....	64
<i>Polvorín, El</i> .....	21
<i>Popular, El</i> .....	54
<i>Provincias, Las</i> .....	17
<i>Pueblo, El</i> .....	11, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 29, 30, 34, 54, 71
<i>Radical, El</i> .....	22
<i>República de les Lletres, La</i> .....	79
<i>Taula de Lletres Valencianes</i> .....	79
<i>Triunfo</i> .....	97
<i>Última Hora</i> .....	81



## BIBLIOGRAFIA

AZNAR SOLER, MANUEL (ed.). *València capital cultural de la República (1936-1937)*, 2 volums. València: Consell Valencià de Cultura, 2007.

BALDÓ I LACOMBA, MARC; MANCEBO ALONSO, MARIA FERNANDA. *Procés a Joan Peset Aleixandre, Estudi i edició facsímil del procés*. València: Universitat de València, 2001.

BLASCO I LAGUNA, RICARD. «El valencianisme cultural durant la Guerra Civil (1936-1939)», dins: *L'Espill*, núm. 1-2, p. 95-169. València: Tres i Quatre, 1979.

COLOMER I FERRÁNDIZ, AGUSTÍ. *Retrobar la tradició. El valencianisme d'inspiració cristiana de la postguerra a la transició*. València: Saó, 1996.

CORTÉS I CARRERES, SANTI. *El valencianisme republicà a l'exili*. València: Generalitat Valenciana, 1993.

—*València sota el règim franquista (1939-1951)*. Barcelona: Publicacions Abadia de Montserrat, 1995.

CUCÓ I GINER, ALFONS. *El valencianisme polític 1874-1939*. (Edició ampliada i revisada). Catarroja: Editorial Afers, 1999.

*El pensament valencianista (1868-1939). Antologia*. (Edició a cura d'Alfons Cucó i Ricard Blasco). Barcelona: La Magrana, 1992.

FRANCH I FERRER, VICENT. *El nacionalisme agrari valencià (1918-1923)*. València: Prometeo, 1980.

FURIÓ I DIEGO, ANTONI; GARCÍA MARSILLA, JUAN VICENTE; MARTÍ, JAVIER. *Història de València*. València: Universitat de València-Levante, 1999.

GARCÍA, MANUEL. *Exiliados. La emigración cultural valenciana (siglos XVI-XX). Vol. 3. Diccionario biográfico del exilio cultural valenciano*. València: Generalitat Valenciana, 1995.

GINÉS I SÀNCHEZ, ANDREU. *La instauració del franquisme al País Valencià*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2010.

GÓMEZ-HIDALGO Y ÁLVAREZ, FRANCISCO. *Cataluña-Companys*. (Pròleg d'Azorín). Madrid: Librería Enrique Prieto, 1935.

GONZÁLEZ I VILALTA, ARNAU. *Valencianistes a Catalunya. Actuació Valenciana d'Esquerra de Barcelona (1932-1937)*. Catarroja: Editorial Afers, 2007.

— *Els diputats catalans a les Corts republicanes (1933-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2009.



HERRÁIZ I ESCRIBANO, JOSEP LLUÍS; REDÓ I BRANCHAT, PILAR. *Republicanisme i valencianisme (1868-1938): La família Huguet*. Castelló de la Plana: Biblioteca de la Universitat Jaume I, 1995.

JUST I GIMENO, JULI. *Blasco Ibáñez i València*. (Pròleg de Francesc Pérez i Moragon). València: Edicions Alfons el Magnànim, 1990.

LAGUNA I PLATERO, ANTONI. *Blasco Ibáñez: y el periodismo se hizo combativo*. València: Diputació de València, 1998.

— *Historia de un diario republicano, 1894-1939*. València: Alfons el Magnànim, 1999.

MAINAR I CABANES, ELADI. *De milicians a soldats. Les columnes valencianes en la Guerra Civil espanyola (1936-1937)*. València: Universitat de València, 1998.

*Memòria del II Congrés del Partit d'Esquerra Valenciana*. Castelló de la Plana: Impremta La Gavina, 1937.

MIRA I CASTERÀ, JOAN FRANCESC. *La prodigiosa història de Vicent Blasco Ibáñez*. València: Universitat de València-Bromera, 2004.

PAGÈS I BLANCH, PELAI (dir.). *Franquisme i repressió. La repressió franquista als Països Catalans (1939-1975)*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2004.

PANIAGUA FUENTES, FRANCISCO JAVIER; PIQUERAS ARENAS, JOSÉ ANTONIO (dirs.). *Diccionario biográfico de políticos valencianos (1810-2006)*. València: Centro Francisco Tomás y Valiente - UNED València - Alzira, 2006.

PÉREZ VERDÚ, FRANCISCO. *Cuando Valencia fue capital de España*. València: Generalitat Valenciana, 1993.

PITARCH I ALMELA, VICENT. «El valencianisme polític a la Plana de l'Arc», (p. 137-161) dins: *Actes de les XV Jornades culturals a la Plana de l'Arc. La Serra d'en Galceran. 22, 23 i 24 d'octubre de 2010*. Serra d'en Galceran: Ajuntament, 2012.

PRESTON, PAUL. *L'holocaust espanyol. Odi i extermini durant la Guerra Civil i després*. Barcelona: Editorial Base, 2011.

RÍOS CARRATALÁ, JUAN ANTONIO. *Hojas volanderas. Periodistas y escritores en tiempos de la República*. Alacant: Universitat d'Alacant - Editorial Renacimiento, 2010.

REIG I ARMERO, RAMIR. *Blasquistas y clericales*. València: Alfons el Magnànim, 1986.

RIPOLL I DOMÈNECH, FAUST. *Valencianistes en la postguerra. Estratègies de supervivència i de reproducció cultural (1939-1951)*. València: Afers, 2010.

ROCA I RICART, RAFAEL. *Teodor Llorente Olivares. Escrits polítics (1866-1908)*. València: Institució Alfons el Magnànim, 2001.

RUIZ TORRES PEDRO (dir.). *Història del País Valencià. Època contemporània. Volum 5*. Barcelona: Edicions 62.

RODRÍGUEZ CORTÉS, PABLO; TORRES I FABRA, RICARD CAMIL; SICLUNA, MARIA ISABEL (editors). *La represión franquista en Levante. La represión sobre Izquierda Republicana*. Madrid: Editorial Eneida, 2012.

SAMPEDRO I RAMO, VICENT. *La maçoneria valenciana i les lògies accidentals durant la Guerra Civil*. València: Consell Valencià de Cultura, 1997.

YANINI MONTES, ALÍCIA. *El caciquisme*. València: Alfons el Magnànim, 1984.

VALLÉS I CASANOVES, SANTI. *Acció Valenciana (1930-1931). La consciència desvetllada*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2008.

VALLS I MONTÉS, RAFAEL. *La Derecha Regional Valenciana (1930-1936)*. València: Universitat de València, 1992.

— *El Partit Catòlic*. València: Universitat de València, 1993.

VICIANO I NAVARRO, PAU. *El regne perdut*. València: Afers, 2005.

VILAR, PIERRE. *La Guerra Civil espanyola*. Barcelona: Crítica, 1988

[www.memoriavalencianista.cat](http://www.memoriavalencianista.cat) *La hiperenciclopèdia històrica del valencianisme*. Fundació Josep Irla, 2013-2015.



## OBRA DE VICENT MARCO MIRANDA

### OBRA PRÒPIA

*Las conspiraciones contra la Dictadura. Relato de un testigo.*  
Madrid: Zeus, 1930.

*Cartas A Mi Nieto.* [Inèdit. Mecanografiat per Fèlix Marco i Orts]  
1943.

*Dietario 1939-1944.* [Inèdit. Mecanografiat per Fèlix Marco i Orts] 1944.

*Las conspiraciones contra la Dictadura. (1923-1930). Relato de un testigo.* (Pròleg d'Alfons Cucó). Madrid: Tebas, 1975. (Recuerdos y memorias; 6).

*In Illo Tempore: Memorias.* València: Consell Valencià de Cultura: 2005.

*Cuatro Gatos (Memorias 1939-1942).* València: Alfons El Magnànim, 2007.

## TRADUCCIONS

NEUMEYER, M.L. *El encanto en doce confidencias. Lecciones de amor*. Madrid: Ediciones españolas, ?

MAN, HENRI DE. *Más allá del marxismo*. Madrid: M. Aguilar, 1927?  
1933?

ALI, BACHIR. *El amor, el matrimonio y la justicia, según el Koran*.  
Madrid: Ediciones españolas, 1937?.

MARC ANNEU LUCA. *La Farsalia*. [Inèdit]

PUBLI OVIDI NASÓ. *Arte de amar*. Barcelona: Editorial Cervantes,  
1938.

**Vicent Marco Miranda** (Castelló de la Plana, 1880 - València, 1946)

Periodista i polític. Redactor en cap durant vint anys d'*El Pueblo*, diari fundat per Vicent Blasco Ibáñez. El 1911 abandonà el periodisme i es dedicà a la política de ple sent regidor de l'Ajuntament de València pel blasquista PURA fins a la Guerra Civil. Va lluitar contra la dictadura de Primo de Rivera i amb la proclamació de la Segona República fou nomenat alcalde provisional de València i, posteriorment, governador civil de Còrdova. El 1934 se separa del blasquisme per a fundar Esquerra Valenciana. Diputat a Corts el 1931, 1933 i 1936, a la darrera legislatura s'integrà com a diputat d'Esquerra Valenciana dins el grup d'Esquerra Republicana de Catalunya. Amb la derrota republicana no va marxar a l'exili i va romanre al país amagat en la clandestinitat durant gairebé huit anys, fins a la seua mort. De la seua obra ens ha arribat: *Las conspiraciones contra la dictadura. Relato de un testigo*; *Cuatro gatos (Memorias 1939-1942)* i *In illo tempore: Memorias*.

**Francesc Viadel i Girbés** (Algemesí, 1968)

Periodista, escriptor, doctor en Sociologia per la Universitat de València i professor a la Universitat Ramon Llull de Barcelona. És autor dels assajos: *No mos fareu catalans. Història inacabada del blaverisme* (2009), *Valencianisme, l'aportació positiva* (2012) i *La gran depuració. Catalanistes, marxistes, nazis, jueus i traïdors. Desmuntant l'anticatalanisme espanyol* (2015). Ha treballat com a periodista d'investigació al setmanari *El Temps*, és columnista de *La Veu del País Valencià* i col·laborador de publicacions com *Serra d'Or*, *L'Espill*, *Mètode* o *Caràcters*.

